

ATATÜRK DEVRİMLERİNDE YÖNTEM II: SÖYLEM VE TOPLUM

Cengiz AKSEKİ*

Özet

Türk modernleşmesi, başlangıçtan itibaren Batı çizgisinde ilerlemiş, Atatürk'le birlikte laik bir eksenle gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan devrimleri halka anlatmak ve desteğini sağlamak önemli görülmüştür. Karizmatik lider Mustafa Kemal Atatürk, kitleleri ikna edici bir dil kullanmış, modernleşmenin yarattığı gerilimler, pragmatik yöntemlerle aşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Türk devriminin yöntemi, devrimler sürecinde lider, söylem ve kurumların işlevi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk devrimleri, Mustafa Kemal, İslâm, ulus, uygarlık.

Abstract

The Turkish modernization advanced from the beginning in the Western line, it developed in a secular axis with Atatürk. It is given importance to explain the revolutions made in the Republican period to the public and to provide the support for it. Atatürk, who is a charismatic leader, used a persuasive language to convince the masses. Tensions created by the modernization were overcome with pragmatic methods. In this study, the method of Turkish Revolution has been studied to evaluate in terms of a leader in the revolution period, discourse and the function of the organizations.

Key words: Atatürk's revolutions, Mustafa Kemal, Moslem, nation, civilization.

1. Devrimler İslâm'a Uygundur Vurgusu

1927 sayımında Türkiye nüfusunun % 76'sı köylü,¹ okur yazar oranı da %10,58² olarak tespit edilmiştir. Sanayileşme ve şehirleşmenin demokratikleştirici etkilerinden uzak, dolayısıyla toplumu yönlendirebilecek sendikalar veya sivil örgütlerin bulunmadığı, eğitimin veya okur-yazarlığın bir ayrıcalık olduğu, küçük bir aydın kesim dışında milliyetçilik veya sosyalizm... gibi kitleleri sürükleyebilecek akımların yaygınlaşmadığı Türkiye'de, devrimin mimarları yüzlerce yıllık geleneksel toplumsal yapıyı, yazıdan hukuka, kıyafetten dile bütünüyle değiştirmek için inançları etkili bir güç olarak kullanmaya çalışmışlardır. Özellikle meşruiyetin ilahî bir güce dayandırıldığı geleneksel tarım imparatorluklarında daha çok olmak üzere, inançların toplumu yönlendirme gücünden istifade etmek Eski Çağlardan beri yönetimlerin en sık başvurduğu yollardan biri olmuştur. Modernleşme tarihimizin Osmanlı döneminde de II. Mahmut'un karantina uygulaması için yaptığı gibi, ıslahatların fetva yoluyla meşrulaştırılmaya çalışıldığını gösteren örnekler görülmüştür.

*Okutman, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, cakseki@pau.edu.tr

¹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047

² Mustafa Köse, *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Halifeliğin 1924'te kaldırılmasından sonra pek gerek kalmamış³ olsa da saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve 3 Mart 1924 yasalarının kabulü sürecinde Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında pek çok kez İslâmî referanslar kullanmıştır. Bu konuşmalarda sıklıkla vurgulanan aslî unsur, İslâm dininin akıl ve mantığa, yapılan devrimlerin de İslâm dininin özüne uygun olduğudur. Atatürk, bu dönemde, radikal ideallerini tatmin etmeyecek İslâm'ın geleneksel yorumlarıyla yetinmek yerine, devrimler için ihtiyaç duyduğu modernleşmeci bir yorumu öne çıkarmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele günlerinde toplumun farklı kesimlerinin desteğini almak ve millî bir dayanışma sağlamak için din motifinin sürekli kullanılması yararlı görülmüştü. I. Meclisin yapısı da bunu gerektirmiştir. Bu anlayış Millî Mücadele'den sonra bir süre daha devam etmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal "İslâm'a karşı olmadığını" sürekli vurgulamış, bilakis onu "*dinlerin en rasyonel ve doğal*" olarak savunmayı⁴ tercih etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, daha 1922'nin 1 Mart'ında, TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada "...camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı aydınlatacak ve halka yol gösterecek değerli hutbelerin... halkın anlayabileceği dille..." okunmasını istemiş ve bunun "...Şer'îye Vekâleti'nin önemli bir görevi..." olduğunu söylemiştir.⁵ Yaklaşık bir yıl sonra Balıkesir'de neredeyse aynı sözleri tekrarlamış ve minberlerden yansıyacak sözlerin anlaşılır olması yanında fen ve ilmin gerçeklerine uygun olması gerektiğini vurgulamıştır.⁶ Görüleceği gibi sonraki dönemde hutbeler devrimleri halka anlatmakta zaman zaman kullanılmıştır.

Bilindiği gibi zaferden hemen sonra, hâlâ I. Meclis'in çalıştığı aylarda yapılan ilk devrim, saltanatın kaldırılması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 1922 sonlarında "Halaskar Gazi" unvanı taşımakta ve büyük bir karizmaya sahip iken, I. Mecliste saltanatın kaldırılması görüşmelerinde İslâm tarihi ağırlıklı uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma tamamıyla saltanatın kaldırılmasına yönelik kurgulanmıştır. Konuşmada önce Hz. Muhammed'in peygamber olması, sonra ilk dört halife, Emeviler ve Abbasiler döneminin gelişmeleri ve çatışmaları oldukça ayrıntılı denilebilecek şekilde anlatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, halifelerin, hükümdarların gölgesinde kaldığı tarihsel dönemlere vurgu yaparak konuşmasının nedeni sonraki⁷ sözleriyle anlaşılmıştır. Sonraki sözlerinde vurgu yaptığı esas

³ Hamit Bozarslan ise "*Kemalist iktidar dinî referansın meşruiyet aracı olarak kullanılmasından vazgeçmedi*" cümlesiyle, bir tarih sınırlaması olmaksızın, dinî referansın kullanıldığını söylemektedir. Hamit Bozarslan, "*M. Ziya Gökalp*", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.1, Tanzimat Ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İstanbul, 2009, s.314-319

⁴ Eric van Zürcher, "*Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları*", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2009, s.46

⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, (Bugünkü dille Yay. Haz.: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken", 1 Mart 1922 <http://atam.gov.tr/?p=2959>

⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, "Balıkesir'de Halkla Konuşma" <http://atam.gov.tr/?p=3011>, 7 Şubat 1923'teki bu konuşmasında hutbelerin Türkçe olması gerektiğini de ilk kez söylemiştir.

⁷ Mustafa Kemal'in bu konuşmasındaki genel çerçeve daha sonra basılan İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Halifelik" maddesine çok benzemektedir. Ethem Ruhi Fiğlalı da Atatürk'ün İslâm tarihinde halifelik müessesesinin seyri hakkında verdiği bilgileri özlü, isabetli ve uzmanca tespitler kabul etmektedir. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Nutuk'da İslâm Tarihi ile İlgili Motifler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 22, Cilt: VIII, Kasım 1991

yön, saltanat kaldırılrsa bile hilâfet makamının korunacağı ve bu şekliyle tarihteki göstermelik makamlardan daha yüce olduğudur. Bu suretle Mustafa Kemal daha çok, meclisin muhafazakâr kanadında saltanatın kaldırılmasıyla oluşabilecek endişeleri silmeye çalışmıştır: “...bütün Türkiye halkı, bütün kuvvetleriyle o hilâfet makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dini bir görev olarak söz veriyor ve garanti ediyor.”⁸ Ayrıca, o günün, Hz. Muhammed’in doğum gününün yıldönümüne rastladığını belirtmiş, Vahideddin ile ilgili oldukça sert sözler kullanmış, Türk milletinin yeteneklerinden ve meclisin yüceliğinden bahsetmiştir. Bu tavrın TBMM’de saltanatın kaldırılmasını kolaylaştırmayı sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir.

Saltanatın kaldırılması sonrasında Lozan görüşmeleri devam ederken, Mustafa Kemal Paşa da bir Türkiye gezisi⁹ düzenlemiştir. 1923 başlarındaki bu gezide Mustafa Kemal, esnafı, kadınları ve gençleri unutmadan, halkın her kesimine hitap etmeye çalışmıştır. Bir bütün olarak bakıldığında bu konuşmalarda, yeni dönemde devrim karşıtlarının halkı etkilemesini engellemek için İslâmiyet’in rasyonalist yönünü vurgulamaya çalıştığı görülmektedir. Ocak 1923’te İzmir’de söylediği “Bizim dinimiz en akla uygun ve en tabîî, bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur.”¹⁰ sözlerini, hemen aynı kelimelerle daha sonra Balıkesir¹¹ ve Adana’da¹² yaptığı konuşmalarda tekrar etmiştir. Mustafa Kemal’in “...inandığı İslâmiyet’te akıl ve ilerleme karşıtı olan hiçbir şey yoktu ama...” Türkiye’de halkın akla, “...mantığa uymayan batıl inançlardan oluşan ikinci bir dini daha vardı.”¹³ Mustafa Kemal’in ‘İslâmiyet akla ve mantığa uygundur’ vurgusu son derece tutarlı başka cümlelerle birlikte değerlendirilmelidir. Yine İzmir’de 31 Ocak 1923’te, üzerinde sıklıkla durduğu konulardan birini, II. Meşrutiyet yıllarından beri tartışılan ‘kadın’ konusunu açmıştır: “...kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır” dedikten sonra, “Bizim dinimiz hiçbir zaman kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Allah’ın emrettiği şey, müslüman kadın ve erkeğin beraber olarak bilgi ve anlayış kazanmasıdır...”¹⁴ sözleriyle, yeni dönemin devrimlerine, İslâmî bir destek göstermiştir. Bu günlerde halka hitabında gelecek kurgusu içeren benzer motifler görülmektedir. Bursa’da heykel dikmenin dine aykırı olduğunu ileri sürenlerin “...şariat hükümlerini

⁸ ASD, Saltanatın Yıkıldığına Dair Verilen Karar Sebebiyle, 1 Kasım 1922, <http://atam.gov.tr/?p=2981>,

⁹ Atatürk’ün yurt gezilerinin tamamı için, Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1998 Türkiye’nin 52 ilinin ve bazılarının birden çok olmak üzere Atatürk tarafından ziyaret edildiği açıklanmaktadır. Yurt gezilerinin kamuoyu oluşturma işlevini değerlendiren Muhittin Gül ise Atatürk’ün gezilerinin planlı olduğu ve “Halkı ikna ve motive edici bir yaklaşım içinde” geçtiğini vurgulamaktadır. Muhittin Gül, “Atatürk’ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt VIII, Sayı: 3, Aralık 2006, s.51-72

¹⁰ ASD, “İzmir’de Halk ile Konuşma”, 31 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3005>

¹¹ ASD, “Balıkesir’de Halkla Konuşma”, 7 Şubat 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3011>

¹² ASD, “Adana Esnaflarıyla Konuşma”, 16 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3017>

¹³ Andrew Mango, *Atatürk*, (Türkçesi: Füsün Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.383

¹⁴ ASD, “İzmir’de Halk ile Konuşma”, 31 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3005>, Mustafa Kemal bu konuşmada beş kez “dinimiz” vurgusunu kullanmıştır. Hepsinde de düşündüklerinin dinen de uygun olduğunu göstermek için.

hakıyla incelememiş ve araştırmamış...” olduklarını söylemiş, sözlerini *“aydın ve dindar olan milletimiz ilerlemenin sebeplerinden biri olan heykeltraşılığı önemli derecede ilerletecek...”* diye devam ettirmiştir.¹⁵

Devrimlerin İslâm’a uygun olduğunu vurgulayan yalnızca Mustafa Kemal Paşa değildir. Mecliste zaman zaman diğer milletvekilleri de aynı yönde benzerlikler kurmuşlardır. Cumhuriyetin ilanı görüşmelerinde, anayasa değişikliğinin *“devletin dini İslâm’dır, dili Türkçedir”* şeklindeki 2.maddesi görüşülürken Karahisarı Şarki mebusu Mehmet Emin (Yurdakul) Bey on dört asır önce bir inkılâp yapmak üzere gönderilen peygamberin hükümetinin bir cumhuriyet olduğunu söylemiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: *“Ondört asır sonradır ki, ey arkadaşlar! Allah, yine böyle bir ilâhi hükümet kurdurmak, ikinci bir mucizesini yaptırmak için en müntehap, en büyük bir milleti intihab etmiştir, bu millet Türk Milletidir. Ondört asır evvel, Peygamber Muhammed’in Mekke duvarlarında kurduğu Hükümeti, bugün de Türk Milleti Ankara’ya kurmuştur....”*¹⁶ Şair Mehmet Emin Bey, meclisi *“yaşasın cumhuriyet”* diye üç kez bağarmaya davet ettiği bu konuşmasında, görüldüğü gibi cumhuriyeti *“ilâhi bir hükümet”* saymıştır ve Hz. Muhammed’in Mekke’de kurduğu yönetime benzetmiştir. Bu arada anayasa encümeni reisi Yunus Nadi Bey, çalışmalarına devam edildikçe yeni maddelerin meclise getirileceğini ve bunlar arasında *“...edyanın serbestisi, kanun dairesinde mahfuziyeti...”* olacağını ekleyerek, mecliste din özgürlüğü ve korunması konusunda, yeni düzenlemeler yapılacağını ifade etmiştir.

Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilanını sağlayan anayasa değişikliği¹⁷ yapılırken, *“Türkiye Devletinin dini, dinî İslâm’dır.”* maddesi anayasaya girmişti. TBMM’de bu madde görüşülürken, Mehmet Emin Bey (Yurdakul), Şeyh Saffet Efendi (Urfa) ve Yunus Nadi Bey (İzmir) söz alarak konuşmuşlardır. Urfa Mebusu¹⁸ Şeyh Saffet Efendi, Mehmet Emin Bey’in yukarıdaki sözlerini tamamlayan bir konuşma yapmıştır. Şeyh Saffet Efendi¹⁹, görüşülen yasa teklifinde *“Türkiye Devleti’nin dini, dîn-i İslâm’dır”* denildiğini, bunun zaten mevcut olduğunu, ilk meclis döneminde düşmanla uğraşılırken unutulduğunu söylemiştir. Daha sonra *“Biz bugün*

¹⁵ ASD, “Bursa’da Şark Sinemasında Halkla Konuşma”, 22 Ocak 1923, (<http://atam.gov.tr/?p=2996>)

¹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf>

¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf> 29 Teşrinievvel 1339 Pazartesi, 43. İçtima, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 1., 2., 4., 10., 11. ve 12. maddelerinde değişiklik görüşülmektedir. Önergenin geneli üzerinde konuşanlar: Anayasa Komisyonu Başkanı Yunus Nadi (İzmir), Vasif Bey (Saruhan), Eyüp Sabri Efendi (Konya), Rasih Efendi (Antalya). Önergenin 1. Maddesi (*Hâkimiyet, bilâkaydüşart Milletindir. İdare usulü halkın mukadderatı bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.*), 4.maddesi (*Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin inkisam ettiği şubatı idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder.*) 11. maddesi (*Türkiye Reiscumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder.*) ve 12. maddesi (*Başvekil Reiscumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihabolunur. Diğer vekiller, Başvekil tarafından yine Meclis âzası arasından intihab olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reiscumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değilse keyfiyeti tasvip Meclisin içtimama talik olunur.*) üzerine söz alan olmamış, doğrudan oylanarak kabul edilmiştir.

¹⁸ Andrew Mango, *“Tutucu Urfa şehrini temsil eden bir din adamı, Cumhuriyetin İslâm diniyle tümüyle uyumlu olduğunu açıkladı”* sözleriyle Şeyh Saffet Efendi’nin bu süreçteki rolünü izah etmiştir. Mango, a.g.e., s.382

¹⁹ Saffet Kemaleddin (Yetkin-1866-1950), Mısır’da Cami-ül Ezher’de eğitim almıştır. Urfa’da Halveti dergahı postnişini ve Dar’ül Hikmet-i İslâmiye üyesidir. TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt (1920-1950, Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, Ankara, 2010, s.121

*Teşkilâtı Esasîyemizde Cumhuriyeti tasrih etmekle tamamiyle Hulefayı Raşidîn Efendilerimizin devrine rücu etmiş bulunuyoruz. Çünkü o zamanlar teşekkül eden Devlet-i İslâmîye (Cumhuriyet-i uhuvviye) idi*²⁰ sözleriyle, Cumhuriyetin ilanına İslâm tarihinden büyük bir destek sağlamıştır. Cumhuriyetin İslâm'a aykırı bir yönetim şekli olmadığını Mustafa Kemal daha 1923 başında açıkça savunmuştu. İslâm'da hükûmet şeklinin açık olmadığını, şûrânın ve adaletin esas olduğunu, TBMM'nin de bu mahiyette olduğunu açıklamış, milletin halife ve padişahı yönetime müdahale ettirmeyeceğini, Allah'ın da bu yönde bir emri olmadığını ifade etmiştir.²¹

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yaşanan en önemli gelişme, şüphesiz 3 Mart 1924'te TBMM'nin laikleşme yolunda üç yasayı kabul etmesidir. 1922 sonunda saltanatın kaldırılmasıyla başlayan ve 1924 Martında halifeliğin kaldırılmasıyla noktalanmış bu süreçte esas olarak halifelik üzerine gelişen tartışma bir "risale savaşı"na²² dönüşmüştür. Önce Afyon mebusu Hoca Şükrü Efendi'nin (isimsiz) risalesi yayınlanmıştır. Daha sonra Antalya mebusu Rasih Bey ve Siirt mebusu Hoca Halil Hulki, Muş mebusu Hoca El-hâc İlyas Sâmi'nin buna cevabını oluşturan "Hakimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmîye" isimli risalesi ve "Hilâfet ve Millî Hakimiyet" ismiyle, tamamı hilâfetin kaldırılmasından yana yazarların elinden çıkmış üçüncü bir risale yayınlanmıştır.²³

Hoca Şükrü Efendi'nin risalesi, giriş kısmından anlaşıldığı kadarıyla ulemadan bir grubun düşüncelerinden çıkmıştır. Yazara göre risalenin yazılış sebebi, TBMM'nin 1 Kasım 1922 kararının İslâm kamuoyunda yarattığı "tereddüt ve ızdırablar"ı ve yanlış anlaşılmaları düzeltmektir.²⁴ Şükrü Hoca'nın bu risalede öne çıkardığı tezler şunlardır: "İslâmî meclislerin... karar altına aldıkları örfi maddelerin geçerli olması için, halifenin benimsemesi ve onaylaması şarttır." Halifeden beklenenler: "Allahın emirlerini yerleştirmek, insanların hukukunu gözetmek... icabında harbe girişmek, askeri talim ve terbiye etmek..."tir. Halife tüm bunları yapabilmek için kuvvet ve iktidara sahip olmalıdır. Peygamber "... nüfuz ve kudretsiz..." bir hilâfet kastetmemiştir. İslâm toplumlarındaki dağılım ve çatışma halifeliğin zayıflamasından kaynaklanmıştır. Halife devlet başkanı olmalıdır: "Halifenin... hükümetimizin, devletimizin reisi olması bir zaruri emirdir." Halifenin TBMM tarafından seçilmesi "...en uygun maslahat ve en sâlim bir yol"dur. Müslümanlıkta hilâfet ile hükümet aynıdır. "Şu hâle göre kanunların tanzimi ve icra-yı hükümetin yetkisini kullanan Meclisimizin tabii başkanının halife olması, yani Meclisin devlet kanunlarını ve hükümet kararlarını halifenin nazar-ı tasdikine sunması şeriatın zaruri bir emridir." Cuma namazı halifenin iznine bağlıdır ve hac

²⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf>

²¹ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1982, s.103-104, M. Kemal 19 Ocak 1923'te İzmit'te halkla konuşuyor,

²² "Risale savaşı" tabiri Mete Tunçay'a aittir. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara 1981, s.64 vd.

²³ Sözkonu risalelerin tamamı için: M. Akif Tural, *Hilâfet Sevdası Karşısında Millî Hakimiyet Mücadelesi*, Ankara, 2001

²⁴ Şükrü Hoca: saltanat kaldırılınca "öyle zannedilmiş ki: Büyük Millet Meclisi şeriat-ı İslâmîyenin yüce hükümlerini bir tarafa bırakarak yüce hilâfet makamını aslı temelinden çıkarmış" diyerek, böyle olmadığını kanıtlamak için işe soyunduğunu belirtmiş olmaktadır.

vazifesinin yapılması için güvenliğin sağlanması da halifenin görevidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Halifenin hükümetidir. TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihli kararında "...şer'i şerife karşı bir cihet yoktur"²⁵denilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta risaleyi yazarları "mürteci bir hizip" saymakta ve özellikle "Şükrü Efendi Hoca ve rüfeka'sı 'halife Meclisin, Meclis halifenindir' safsatasiyle Millet Meclisini halifenin heyeti meşvereti ve halifeyi Meclisin ve dolayısıyla devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir"²⁶ sözleriyle eleştirmiştir.

Hoca Şükrü Efendi'nin²⁷ risalesinin yayınlanmasının ertesi günü, Siirt mebusu Hoca Halil Hulki, Muş mebusu Hoca El-hâc İlyas Sâmi²⁸ ve Antalya mebusu Hoca Râsih²⁹ tarafından buna reddiye olarak bir risale yazılmaya başlanmıştır. Söz konusu risale "*Hakimiyet-i Milliyeye ve Hilâfet-i İslâmiye*" ismiyle yayınlanmıştır.³⁰ Risalenin takdiminde Şükrü Efendi'nin risalesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, dolayısıyla milli egemenlik ilkesiyle çatıştığı, Şükrü Efendi'nin kendi fikirlerine dinî bir süs verdiği yazılmaktadır. Millî egemenliğin "...şeriat nurlarından, inkılâp hakkından, tabîi hukuktan ve yaşanan durumdan..." doğduğu ve kan dökülerek alındığı vurgulanmıştır. "*Mâdemki şeriatı, irticaya âlet ediyorlar, biz de bu efendilere sadece, o lisanla cevap vereceğiz*" denilmiştir. Yine Takdim'de içtihad kapısının açık olduğu belirtilmiş ve "...Kurân ve hadiste bulamadığımız hükümleri, vicdânımızdan çıkarır alırız" denilmiştir. "İslâmiyetin büyüklüğünü sağlayan, İslâmiyetin düşünce hürriyetine sahip çıkmasıdır...zaman değişir, ihtiyaçlar çoğalır... biz yine o eski içtihadlara mı bağlı olalım?" sorusu yöneltilmiştir. "*Yargının yürütülmesi, mal, can ve ırz güvenliğinin sağlanması, cezaları uygulama...*" gibi görevleri, halifenin kendisi veya atadığı kişiler yapsın' demenin bir Orta Çağ fikri olduğu açıklanmıştır. Bu fikrin temelini "mülk ve reaya"yı hükümdarın malı sayan bir yorum olduğu söylenmiştir. İslâmiyet'te dinî konuların kimsenin tekelinde olmadığı söyleniyor. "*Ulemâ olarak görülen bazı sefillerin bu mülk ve millete pek büyük zararları dokunmuştur*"denilmiştir.³¹ Rasih Hoca ve arkadaşlarının Şükrü Hoca'ya cevap verirken kullandıkları başlıca itiraz noktaları şunlardır: "...İslâmiyet bir hükümet gerektirir" Bu hükümet adaletli ve İslâmî olmalı ayrıca "...hâkimiyet-i milliyeye yani fikir alışverişine dayalı..." bulunmalıdır. "*Hilâfet ile hükümet eşanlamlıdır.*" Bu hükümete itaat edilmeli ve eşitlik esas olmalıdır. Rasih Hoca ve arkadaşları 1920'de Ankara'da hükümet kurulmasını İslâm'ın gereği olarak kabul etmekte ve bu hükümeti "*Hulefâ-yı râşidin (Dört halife) efendilerimizden*

²⁵ Tural, a.g.e., s.5-22

²⁶ Mustafa Kemal, Şükrü Hoca'yı 1921'deki Başkumandanlık yasası görüşülürkenki tavrı nedeniyle de eleştirmiştir. Yine risaleyi yazarlar için "bir takım Şükrü Hocalar" tabirini kullanmıştır. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II., İstanbul, 1963, s.705

²⁷ İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay-1876-1950), I. Mecliste Karahisar-ı Sahip (Afyon) mebusu. Rüştüye ve medrese eğitimi almış, Dârü'l Hilafe Medresesi müderrisi, TBMM Albümü, s.38

²⁸ Hoca El-hâc İlyas Sâmi, (1879-1945), Mısır'da medrese eğitimi almış, Dârü'l Fünûn Edebiyat Fakültesi müderrisliği görevinde bulunmuştur. TBMM Albümü s.52

²⁹ Hoca Râsih (Mehmet Rasih Kaplan-1883-1952), Konya ve Mısır'da medrese eğitimi almıştır. TBMM Albümü, s.12

³⁰ Tural, a.g.e., Söz konusu risale s.26-63 arasında, toplam 38 sayfa, ayrıca s.25-34 arası Takdim olarak yazılmıştır.

³¹ Tural, a.g.e., s.25-34

sonra şekil bulan şeriata en uygun hükümet...” saymaktadırlar. Hoca Şükrü Efendi'nin halifeye yüklediği görevlerle, Teşkilatı Esasiye Kanunu'na ve meclisin kabul ettiği 1 Kasım 1922 tarihli karara muhalefet ettiği açıklanmıştır. Şükrü Hoca halifeye, halifenin bile talep etmediği görevler yüklemekle, kraldan çok kralcı olmakla suçlanmıştır. Şükrü Efendi'nin 'TBMM'nin 1 Kasım 1922 kararı ile İslâm dünyasının ızdırahlara düşmüştür' şeklindeki iddiasının gerçeği yansıtmadığı,³² yalan ve iftiradan ibaret olduğu açıklanmıştır. Hind Hilâfet Komitesi'nin, Mısır'ın ve bütün Müslümanların bu kararı alkışladığı söylenmiştir. Sonraki sayfalarda (s.43-44) halifelğe rağmen, Müslümanların Osmanlı Devleti aleyhine olduğuna dair örnekler veriliyor. Devamında (s.45-46) Kur'an'ın hükümet kurmak için esas saydığı meşveret usulünün yüz yıllardır ihmal edildiği ve meclisin şimdi halife seçmekle İslâm aleminin kurtulması yolunda bir adım attığı belirtilmiştir. Zamanın değişmesi ve İslâm toplumlarının artmasıyla halifenin devlet işlerinin çeşitlenmiş olmasından dolayı bunlarla tek başına uğraşamayacağı açıklanmış ve Şükrü Efendi'nin halifeye yüklediği görevlerin yerine getirilemeyeceği savunulmuştur. Vahideddin'den önceki Osmanlı padişahlarının şeriatın bir gereği olan meşveret usulüne uymadıkları, Vahideddin'in düşmanla işbirliği yaptığı söylendikten sonra milletin, kurtuluşu hükümdarlığa son vermekte bulunduğu açıklanmıştır. Hoca Şükrü Efendi'nin milletin haklarını Orta Çağ ve hatta Eski Çağ şekliyle bir kişiye vermeye kalktığı ve bunu da “şeriatın gereği” imiş gibi sunmaya çalıştığı söylenmiştir. Hoca Şükrü Efendi'nin “Şer'iat-ı İslâmiye kuvvetsiz, hükümeteşsiz... bir halife tanımamıştır. Kısaca halifenin, kuvvet ve yücelik sahibi ve halkın barışında yetki kullanma gücü taşıması en mühim bir şer'î esas olduğundan dolayı, bugünkü duruma göre hükümetimizin, devletimizin reisi olması bir zaruri emirdir” sözleri milli egemenliğe, millî izzeti nefse bir saldırı sayılmıştır. Şükrü Hoca şeriatı alet ederek dolambaçlı yollardan halifeye kraliyet postu giydirmekle suçlanmıştır. Şükrü Hoca, Muaviye'nin halifelik sistemini değiştirmesini haklı bulmakla eleştirilmiş ve bunları yazarken, Emevi döneminin “*dalkavuk*” ulemasının kitaplarının taklit edildiği söylenmiştir. Şükrü Hoca'nın İslâmi esaslara dayanan TBMM yönetimine karşı çıkarken zorbaların hükümetini beğendiği eleştirisi yapılmıştır: “*Ne gariptir ki, en yeni hukuki esaslar ile en saf ve seçkin İslâmi esasların uyumundan ortaya çıkan devletimizin şekline karşı oluyorsunuz da, zorbaların hükümetlerini beğeniyorsunuz.*”³³ Görüldüğü gibi mecliste din adamlarından bazıları, Şükrü Hoca'nın halifelğin kaldırılmaması gerektiği yolundaki iddialarına karşı çıkarak, halifelğin kaldırılmasının hiçbir sakıncası olmadığını yine dînî gerekçeler göstererek açıklama yoluna gitmişlerdir.

Bu dönemde yayınlanan üçüncü bir risale de “Hilâfet ve Millî Hakimiyet” adını taşımaktadır. 1923 tarihli ve çok yazarlı bu risalede, Ziya Gökalp'in üç, Ağaoğlu Ahmet'in altı, Ahmet Emin'in dört, Falih Rıfkı ve Necmeddin Sadık'ın iki makalesi vardır. Ayrıca Celal Nuri, Yunus Nadi, gibi dönemin tanınmış gazetecileri yanında, Hoca İlyas Sami Efendi ve Hoca Abdullah Efendi ile birlikte bunun dışında M.N. ve F.C. kısaltmaları ile verilen iki isim daha vardır.³⁴

³² Atatürk'ün eleştirdiği bir nokta da budur. Kemal Atatürk, a.g.e., s.708-709

³³ Tural, a.g.e., s.35-63

³⁴ Tural, a.g.e.,s.71 vd.

Ziya Gökalp, "Hilâfetin Hakiki Mâhiyeti" başlıklı yazısında "...bugünkü hilâfet makamı, eskisinden binlerce defa daha kuvvetlidir" demektedir.³⁵ Bu cümlelerin Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatın kaldırılması münasebetiyle mecliste yaptığı konuşmaya benzerlikleri dikkat çekicidir. Diğer yazarlar da, Rasih Hoca ve arkadaşlarının tezlerine benzer motifleri tekrar etmektedirler. Bu risalenin sonuna Şeyh Ahmedül Sünûsi'nin Şükrü Hoca'nın risalesi hakkındaki fikri de eklenmiştir: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "...meşruiyeti her türlü şaibenin üstündedir... Şükrü Efendi'nin dediği gibi hareket edilirse, bu, birleşmiş olan mecliste fitne ve ayırmanın hudûsî temelidir ki bu gibilerin şer'en gereği akamet olmaları lazım gelir."³⁶ Ahmedül Sünûsi, 1918 sonlarından beri Türkiye'de bulunan ve Millî Mücadele döneminde hem işgale, hem de İstanbul yönetimine karşı TBMM'nin yanında yer alan Libyalı bir tarikat şeyhiydi.³⁷

3 Mart 1924'te TBMM'nin kabul ettiği ve neredeyse aynı kişiler tarafından önerilen, üç yasadaki ilki³⁸ "Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Vekaletlerinin ilgasına" ilişkin olup, Siirt milletvekili Halil Hulki³⁹ Bey tarafından sunulmuştur. Kanun teklifi on dört madde olup, maddeler üzerinde söz alan olmadan kabul edilmiştir. İkinci olarak Saruhan mebusu Vasıf Bey ve elli mebusun imzaladığı Tevhid-i Tedrisat hakkında kanun teklifi görüşülür. Yedi maddeden oluşan bu teklif de üzerinde kayda değer bir tartışma olmadan kabul edilmiştir. Üçüncü olarak "hilâfetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti haricine çıkarılmasına dair teklifi kanuni" görüşülmüştür. Yasa teklifi on üç maddeden oluşmaktadır. Önce Rize mebusu Ekrem Bey söz almıştır. Ekrem Bey ülkenin geri kalma sebebinin İslâm dini ve Türk milletinin yapısı olmadığını, asıl sorumlunun padişahlar olduğunu söylemiştir. Padişahların milleti "*kahhar bir idarei mutlaka altında boğarak ve yalnız kendi menfaatlerini düşünerek...*" milletin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığını söylemiştir. Taht kavgalarını kast ederek hanedanın mazisinin cinayetlerle dolu olduğunu eklemiş ve halifeliğin aslında İslâm dininin hükümetinde mündemiç olduğunu söylemiştir.⁴⁰ Yasanın aleyhinde konuşan tek kişi daha sonra TpCF'ye geçecek olan Gümüşhane mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'dir. Kendisini "mutedil liberal ve ittihadi İslâm taraftarı" olarak tanımlayan Zeki Bey, henüz zamanının gelmediğini⁴¹ ve hilâfetin kaldırılmasıyla bu müthiş gücün düşmanların kucağına atılacağını savunmuştur. Karahisarı Sahip mebusu İzzet Ulvi Bey ve Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi lehte konuşmuşlardır.

³⁵ Tural, a.g.e., s.71

³⁶ Tural, a.g.e., s.273

³⁷ Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s.191 vd. Ayrıca, Ahmedül Sünûsi'nin Millî Mücadele'deki rolü için Mustafa Oral, "Şeyh Sunusi'nin Kemalist Misyonu", *Toplumsal Tarih*, Ağustos, 2005, sayı 140

³⁸ "Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Vekaletlerinin ilgasına dair Siird Mebusu Halil Hulki Efendi ile elli refikinin teklifi kanunisi" <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>

³⁹ Halil Hulki Bey, Siirt (Aydın soyadını almıştır. 1869-1940) Rüştiye ve medrese eğitimi almış, müderris ve Siirt müftüsü, TBMM Albümü s.117

⁴⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>

⁴¹ Kütahya Mebusu Recep Bey (Peker) "*Ne vakit gelecek Zeki Bey*" diye araya giriyor. Zeki Bey'in konuşması diğer milletvekillerinin laf atmasıyla sık sık kesilmektedir. TBMM albümünde Zeki Bey CHF ve TpCF mensubu gösterilmekte ise de meclis tutanaklarına göre bu tarihte Halk Fırkası mensubu değildir.

Halveti dergâhı postnişini Şeyh Saffet Efendi⁴² önce Cumhuriyet yönetiminin aslî ve birinci vazifesinin İslâm hükümlerini korumak olduğunu söylemiştir. Sonra Cumhuriyetin Türkiye halkının rüşd ve kiyasetini [zeka, uyanıklık] ispatladığını, hürriyet ve adalet sağladığı için artık hilâfetin mahiyetini tahlil edebilecek hale geldiklerini ve bunu ertelemenin caiz olmadığını söylemiştir. Hadislerden örnekler vererek hilâfetin aslında hak ve adalet üzerine hükümet kurmak olduğunu açıklamıştır. (Aynı sözleri bir iki cümle sonra tekrar etmiştir: *“Bunlar sarahaten gösteriyor ki her hangi bir Hükümeti İslâmiye âdil ve hak üzere umuru âmmeyi idare ederse o Hükümet yer yüzünde Allahın halifesidir.”*) Sözlerine devam ederek, insanlığın tecrübe ile Hz. Muhammed’den sonra adalet ve hak üzerine kurulu bir hükümetin ancak Cumhuriyet idaresinde kurulabildiği gerçeğini, bulduğunu söylemiş ve *“Türkiye’nin hamdolsun cumhuriyet olduğunu”* sözlerine eklemiştir.

Bu konuşmadan sonra Kastamonu mebusu Halit (Akmansu) Bey söz alarak dinî açıdan bir sorun görmemekle birlikte siyasî olarak bir sorun olduğunu, çünkü bütün Kurtuluş Savaşı boyunca, halka hilâfetin kurtarılacağına söylendiğini ve halkın hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınmayacağını düşündüğünü iddia etmiştir. ‘Halifeliği koruyalım demiyorum, ancak Reisicumhur da meclisi açış nutkunda⁴³ halifeliğin kaldırılması için bir fikir beyan etmedi’ demiştir. Diğer Müslüman toplumların Türklerin dini ve halifeliği korumak için savaşmasına saygı duyduğunu söylemiş, bu nedenle halifeliğin “mülga” sayılmasının dinen değilse de siyaseten sakıncalı olduğunu belirtmiştir.

Nihayet İzmir mebusu ve Adliye Vekili Seyid Bey⁴⁴ tutanaklarda yirmi sayfayı aşkın yer tutan konuşmasını yapar. Pek çok ayetin⁴⁵ Arapçasını okuyan, Türkçesini açıklayan ve bir vâiz⁴⁶ gibi konuşan Seyid Bey’in konuşmasından çıkarılabilecek olan temel noktalar kısaca şunlardır: Hilâfetin kaldırılması yalnızca İslâm dünyasında değil yeryüzünde büyük devrimlerden biridir. Hilâfet meselesi dinî olmaktan ziyade dünyevi bir meseledir. İslâm hilâfeti hakkında hiçbir âyeti kerîme yoktur. Medeni dünyada geçerli kural meşverettir.⁴⁷ Hilâfetten maksat adaletin dağıtılmasıdır. Osmanlı halifeleri saltanat hırsıyla nice masum ve günahsız şehzade kanı dökmüşlerdir, böyle bir zulüm ve zorbalığa hilâfet denebilir mi? Gerçek

⁴² Tutanakta Şeyh Safvet (Konya) olarak yazılmış, ancak Konya mebusları içinde bu isim yoktur. Şeyh Saffet Efendi, Urfa mebusudur.

⁴³ Mustafa Kemal Paşa’nın, 1 Mart 1924 tarihli, ikinci dönem birinci toplanma yılını açış konuşması kastediliyor.

⁴⁴ Seyid Bey (1873-1925), 5.dönem icra vekilleri heyetinde ve 1. Hükümette yer almıştır. 15.12.1924’te istifaya ederek İstanbul Darü’l Fünun müderrisliğine geçer. TBMM Albümü, s.102

⁴⁵ *“Kuranı Kerim emri Hükümette yani idarei memleket hususunda bize iki düstur gösteriyor : Biri; bugün âlemi medeniyette cari olan kaidei meşverettir ki, bunu Kuran bize bin üçyüz sene evvel vaz’etmiştir. O da (ve emrühüm şûra beynehüm) düsturudur. Müslümanların işi kendi aralarında meşveretle görülür, demektir... Kuranda zikrolunan ikinci düstur da ülülemre itaat düsturudur. Kuranı Kerimde; “Etiullahe ve etiuuresul ve ülülemrû minküm” âyeti celilesi vardır. Mânayı münifi, Allaha ve Peygambere ve sizin içinizden emir sahibi olanlara itaat ediniz, demektir. İşte bu ikinci düsturudur. Bu da anarşiyi, Hükümetsizliği ref ve def’i etmek içindir. Zapturapt memleketi temin etmek içindir ki, o emrû Hükümete itiatın dinen vacibolduğunu beyan ediyor. Bu âyet efrada salâhiyettar olan ricalin o emrine itaat hususunda bir vazifeyi diniye tahmil ediyor. İşte idarei memleket hususunda Kuranikerimde bu iki âyetten başka bir âyet, yoktur...”*

“ve emrühüm şûra beynehüm” için, Cemil Oktay , Hum Zamirinin Serancamı, Bağlam Yayınevi, İstanbul 1991

⁴⁶ Mustafa Baydar, *Atatürk ve Devrimlerimiz*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s.178

⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa da çok kısa bir süre sonra 15 Ocak 1923’te yine İzmit’te İslâmda hükümetin üç esası olduğunu söylüyor: *“Meşveret, adl, Uli’l-emre itaat.”* Arı İnan, a.g.e., s.31

hilâfet, Hz. Ali'nin vefatı ile sona ermiştir. Diğer İslâm memleketleri ve mezhepleri Osmanlı padişahlarını halife saymamışlardır, halife Kureyş kabilesinden olmalıdır, nitekim Cihad fetvası hiçbir etki yaratmamıştır. Millet hiçbir zata vekâlet vermez; yani bir halife, bir imam seçmezse hilâfet yok demektir, o vakit de cumhuriyet olur. Buna ne mâni vardır? İslâmiyet gayet yüce bir dindir, eğitimi, ilerlemeyi pek sever, akıldan, mantıktan hiç ayrılmaz, ilerlemeye engel olan hal hakikî İslâmiyet değildir ve zamanımızda İslâmiyet pek çok hurafe ile dolmuştur. Hilâfet, hilâfet diye çökmüş gitmiştir.⁴⁸

Seyid Bey'in halifeliğın kaldırılmasındaki inkâr edilemez rolünü Falih Rıfki Atay şöyle izah etmiştir: *"Hilâfetin dinde yeri olmadığını, o gün hiçbir hocanın cevap veremeyeceği şer'i delilleriyle isbat eden Seyid Bey de eski bir hoca idi. Nutkunu büyük bir başarı ile bitirip kürsüden indiği zaman, Mustafa Kemal: "Seyid Bey son vazifesini yaptı, diyordu."*⁴⁹ Bununla birlikte halifeliğın kaldırılmasına destek veren Seyid Bey Medeni Kanun'un Avrupa'dan alınmasına karşıdır.⁵⁰ Bu konuşmadan üç gün sonra, 6 Mart 1924'te kurulan II. İnönü hükümetinde görev verilmemiştir. Aynı yılın sonuna doğru istifa ederek İstanbul Darü'l Fünun müderrisliğine geçmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli tarihlerdeki konuşmalarındaki mantık örgüsü ve vurgular ile Seyid Bey'in meclisteki konuşması arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir: İslâmiyet'in akıl ve mantık dini olduğu, hurafelerden arınması gerektiği ve hilâfetin tarihi gelişiminin anlatılma tarzı... Hem Mustafa Kemal Paşa hem de Seyid Bey, gerçek İslâm'ın halifeliğın kaldırılmasına engel teşkil etmeyen bir din olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır. Halifeliğın kaldırılmasına dinî gerekçelerle yapılabilecek itirazlar, din adamlarının dinî referanslarıyla etkisiz kılınmaya çalışılmıştır.

1925 yılında, Atatürk devrimleri içerisinde İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden kurulmasıyla sonuçlanan tepkiler yaratan tek düzenleme şapka devrimi gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın sonradan çok meşhur olan sözlerini söylediği Kastamonu seyahati dönüşü çıkarılan bir yasa ile şapka giyilmesi kabul edilmiştir.

Yasanın mecliste görüşülmesi 25 Kasım 1925'tedir. Atatürk Kastamonu'dan yaklaşık üç ay önce dönmüştür. Kanun teklifinin gerekçesinde önce *"Haddi zatında hiç bir ehemmiyeti mahsusayı haiz olmayan serpuş meselesi asrî ve medenî milletler ailesi içine girmeğe azmetmiş olan Türkiye için hususi bir kıymeti haizdir"* denilmektedir. Bursa mebusu Nurettin Paşa yasa teklifinin aleyhinde konuşmuştur. Teklifi getirenlerden Refik Bey (Konya), Adliye vekili Mahmut Esat Bey ve Kars mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey, yasa teklifini savunan bir konuşma yapmıştır. Daha

⁴⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>

⁴⁹ Falih Rıfki Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s.423

⁵⁰ Seyid Bey daha sonra İzmir mebusu Saraçoğlu Şükrü Bey'in üç beş gün önce *"Türkün ruhundan doğan kanunlar isteriz"* dediğini hatırlatıyor ve sözlerine şöyle devam ediyor: *"Ben size bir ayda büyük bir kanun, Devletin Kanunu Medenisini bile getirebilirim, ne yaparım? Alman veya İsviçre Kanunu Medenisini tercüme ettirerek Heyeti Âliyenize takdim edebilirim. Lâkin ona Türkiye Kanunu denmez. Muhterem Saraçoğlu Şükrü Beyin tâbiri veçhile "Türk'ün ruhundan doğan kanun" denmez, Alman veya İsviçre Kanunu denir. Almanya ve İsviçre başka, Türkiye başkadır. Türkiye'de Türkiye kanunu lâzımdır. Bu da uzun uzadıya tetkika muhtaçtır. Kaş yapalım derken göz çikarmıyalım..."*

sonra devrimler döneminin öne çıkan medrese kökenli ve “hoca” olarak anılan, Antalya milletvekili Rasih Bey kürsüye gelmiştir: “...*hepinizin malumu bulunan devletimizin, milletimizin hasmı olan devletler* [dışarıda] mütemadiyen aleyhimizde propaganda yapıyorlar...” iken, içerde “*irticakâr ifsadat*” devam ederken şapka giyme meselesinin ancak ilmî bir sahada halledilebileceğini söyler ve bunun için de “*dine bir tesiri*” var mıdır? sorusuyla açıklamaya başlamıştır. Sözlerini şöyle devam ettirmiştir: İslâmi kaynaklar göstermektedir ki: Hz. Muhammed önceden ne giyiyorsa, peygamber olduktan sonra da aynı kıyafeti giymiştir. Ne giyileceğini, gelenek, çevre ve iklim belirler. Giyinme konusunda dinin bir tespiti olduğunu söylemek hissiyata veya göreneğe tabi olmaktır. “İslâmiyette ise hissiyatın da göreneğin de yeri yoktur. İslâmiyet’te tek bir şey vardır: O da akıldır. Akıl esastır” Buharî’nin hadislerinden öğreniyoruz ki: Roma İmparatorluğunun Şam valisi “*tarafından hediye edilen elbise doğrudan doğruya Peygamber tarafından hiç bir tadilâta tabi tutulmaksızın giyilmiştir... Hz. Peygamber bu dar elbisedir yahut bir Hıristiyan tarafından bana gönderilmiştir, ben giymem dememiş ve geldiği gibi giymiştir.*” Rasih Bey daha sonra Mecusilerin sarık giydiklerini ama Müslüman olmadıklarını, Yahudilerin şapka giydiklerini ama Hıristiyan olmadıklarını söyler.⁵¹

Rasih Bey şapka giyilmesinin dinî açıdan sakıncası olmadığını, İslâm tarihinden verdiği örneklerle ve İslâmiyet’te aklın esas olduğuna yaptığı vurgu ile açıklamaya çalışmıştır. Rasih Bey’in desteği son derece önemlidir. Çünkü Türkiye’de “*Kıyafet ve özellikle başa geçirilen şey, bir Müslüman’ın İslâm topluluğuna bağlılığını ve diğerlerini reddini belirttiği, gözle görünür dış alâmet*”⁵² sayılmaktaydı. Dolayısıyla doğrudan gündelik hayatı ilgilendiriyordu. Diğer devrimlerde görülmeyen tepkinin ortaya çıkması biraz da bununla ilgili sayılmalıdır.

1925 yılının bu son günleri, Mustafa Kemal Paşa’nın Kastamonu’da yaptığı konuşmaların mecliste devrimci bir rüzgar estirdiği zamandır. Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu’da iken müftüye “İslâm’da kıyafetin şekli nedir?” diye sormuş ve memnuniyet veren bir cevap almıştı: “İslâm’da kıyafetin şekli yoktur. Kıyafet; menfaat ve ihtiyaca tabidir.”⁵³ Mustafa Kemal Paşa, bu seyahatte yine “Ölümlerden yardım istemek medeni bir toplum için uygun değildir... Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek yol, medeniyet yoludur...”⁵⁴ sözleriyle yeni hedefler göstermiştir. Nitekim Meclis, Mustafa Kemal’in hayallerini gerçekleştirecek yasaları çıkarmakta gecikmeyecektir.

25 Kasım 1925’te, TBMM’de şapka aleyhine konuşan Nurettin Paşa’ya gösterilen tepkiler sonraki günlerde de devam etmiştir. 30 Kasım’da Şapka yasasını meclise getirenlerden Refik Bey, Nurettin Paşa’yı eleştirmiş “*...milletin kabul ettiği, hırzıcan [canı gibi saklama] ederek giydiği şapkayı bahane ederek*” milletin arasına nifak sokulduğunu ve şapka nedeniyle Sivas ve Erzurum’da bazı masumların idam

⁵¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019014.pdf>

⁵² Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara, 1984, s.266

⁵³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1999, C.III, s.229

⁵⁴ ASD, “Kastamonu’da İkinci Konuşma”, 30 Ağustos 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3074>

edildiğini söyleyerek, Nurettin Paşa'ya yüklenmiştir. Aynı gün mecliste tekke ve zaviyelerin kapatılması için verilen kanun teklifi görüşülmektedir.⁵⁵ Rize mebusu Ekrem Bey: “ *Tekkeler şimdiye kadar en iğrenç içtimâi sahnelere yuva olmuş, memleketin en buhranlı zamanlarında meşum ve siyasî tahribat yapmışlar, roller oynamışlardır. Bunlar padişahlara diyorlardı ki; biz senin bendeniz. Senin için her şeyi yaparız. Senin kulunuz, sana hizmet etmeye amadeyiz. Padişah onlara diyordu ki; evet siz Allah'ın muteber kullarısınız. Binaenaleyh her iki taraf da yekdiğerini memnun edecek cinayet işlemekte idiler. Tarih bunların en meşum cinayetlerini kaydeder.*” Ekrem Bey meclise bir de sitem de bulunmuştur “...arkadaşlar eğer siz bir inkılâp meclisi olsaydınız... o adamı söyletmeyecek ve derhal içinizden kolundan tutarak atacaktınız ve sonra da mebusluktan çıkaracaktınız” diyecek ve Erzurum'da çıkan olayların müsebbibi olarak Nurettin Paşa'yı gösterecektir. Yine çeşitli konuşmalardan sonra Antalya mebusu Rasih Bey söz almıştır: “...*tarikatlar lağvedilirken, Heyeti Celilenizin tamamen malumudur ki memlekette meskenet, ilim düşmanlığı, sây düşmanlığı ortadan kaldırılıyor demektir. Çünkü muhterem arkadaşlar, tarih karşısında bu kanunu kabul ederken şunu itiraf edeyim ki: On bir asırdan beri Müslümanlık bu âfetle malûl olmuş ve bu âfet yalnız Türkiye'yi değil bütün Müslüman âlemini yıkmıştır, bütün Müslüman âlemini meskenete doğru götürmüştür, bütün Müslüman âlemini zillete, cehle sevk etmiştir ve bu âfeti Müslümanlık şimdiye kadar âdeta mukaddes bir şekil halinde muhafaza etmiştir... Onun için bugün bu kanunu kabul ederken milyonlara bağlı olan Müslüman kitlesine karşı bir intibah dersi, intibah devresi veriyorsunuz, onun için şayarı takdirdiniz.*” Tekke zaviye ve türbelerin kapatılmasında önemli bir sebep de Şeyh Sait İsyanı idi. 1925 Şubatında çıkan Şey Sait isyanını “*müritleri Allahsız Cumhuriyeti devirmeyi ve Halifeyi geri getirmeyi isteyen derviş şeyhler yönetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tekkelerini kapatarak, birliklerini dağıtarak ve toplantılarını, âyinlerini ve özel kıyafetlerini yasaklıyarak dervişlere karşı harekete...*”⁵⁶ geçmişti.

Siyasal ve sosyal devrimlerin hayata geçirilmesi ve devrimlerin İslâmiyet'e uygunluğunun sürekli vurgulandığı pek çok konuşmaya ve özellikle Mustafa Kemal'in bu konudaki sözlerine bakıldığında, Cumhuriyet yönetiminin iki farklı İslâm “*kavramsallaştırmasına sahip olduğu söylenebilir; ilerlemeye mâni olan, modernleşme karşıtı güçlerin sürekli olarak kitleyi harekete geçirmek için kullandıkları “hurafe” İslâm'ı ve tamamen kişi ile tanrı arasında kalan kamusal alana ilişkin hiçbir iddiası olmayan “gerçek” İslâm. Cumhuriyetçiler hurafe İslâm'ı ve bununla özdeşleşen gelenekleri ortadan kaldırmaya girişmiştir.*”⁵⁷ “Gerçek” İslâm, Mustafa Kemal'in vurguladığı gibi “*akla, fenne, ilme ve mantığa uygun*” olan ve kadın haklarından, güzel sanatlara kadar yeni dönemin hedefleriyle çelişmeyen bir dindir ve Mustafa Kemal'in ideallerine, uygun destekler sağlamaktadır. Bunun dışındaki İslâm ise “hurafe” sayılmakta ve pek çok kez açıkça eleştirilmektedir.

⁵⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019017.pdf>

⁵⁶ Lewis, a.g.e., s.266

⁵⁷ Tanel Demirel, “Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmecî Eğilimler Üzerine Bazı Değınmeler”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 4. Baskı İstanbul, 2007, s.234

Mustafa Kemal'in görüşlerinin bir köy hocasının görüşlerinden farklı⁵⁸ olması kaçınılmaz idi, zira onun istediği daha çok, hurafelerden “*temizlenmiş islah edilmiş*” bir din⁵⁹ sayılabılırdi. Cumhuriyet döneminde, camilere gidilmesine ve ibadete engel olunmamış ama “*hurafelere, mistisizme, tabiat üstü inançlara ve gelenekçiliğe sistemli bir şekilde hücum*” edilmesi⁶⁰ devrimlerin önündeki yolu açmak olarak görülmüştür.

Mustafa Kemal'in “*devrimlerin İslâm içinde meşrulaştırılabileceğine*” olan inancı⁶¹ rejim kendisini güvende hissedinceye kadar kullanılmış görünmektedir. “*Bu dönemde din, millî davaya hizmet edecek bir araç olarak*” düşünülmüş, “*Hükûmet bu araçtan her fırsatta faydalanmıştır. Hutbelerde, millet ve cumhuriyetin selâmet ve saadetine dua edilmesi, Gazi Mustafa Kemal imzalı Bakanlar Kurulu Kararı ile (5.Mart1924) tarihli yazı ile istenmiştir.*”⁶² Şapka inkılâbından sonra da camilerde namaz kılarken, bütün cemaatin “*yeknesaklığı temin etmeleri için*” hep birlikte şapka giymelerine dair müftülöklere bir yazı (14 Ocak 1926) gönderilmiş ise de bunun hem din-inanç hürriyeti, hem demokrasi ve insan hakları bakımından faydadan çok zarar getireceği fark edilmiş ve ısrar edilmemiştir.⁶³ Yalnızca Diyanet İşleri Başkanının illerdeki müftülöklere, Müslümanların şapka ile veya şapkasız namaz kılabilirliklerini bildiren bir genelgesiyle⁶⁴ yetinilmiştir. 1928'de yeni harflerin öğretilmesinde de Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Dili Encümeni'nin işbirliği yaptıkları⁶⁵ görülmektedir.

Devrimlerin İslâmiyet'e uygun olduğunu göstermek için kullanılan dil kadar dikkat çeken diğer yön ise din adamlarını cepheye sürmektir. Kurtuluş Savaşı yıllarında, İstanbul hükümetlerine karşı geleneksel meşruiyet sembollerinden yararlanıldığını gösteren pek çok örnek vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da yönetimin, dine karşı doğrudan tavır almak yerine, mümkün olduğunca, dinden ve din adamlarından yararlanmaya⁶⁶ çalışması, özellikle Mustafa Kemal'in “*yapmak istediklerini başarabilmek için geleneksel otorite kaynaklarına*” başvurması⁶⁷ biraz da kendisini buna mecbur hissetmiş olmasındandır. Millî Mücadele'nin büyük destekçisi Ankara müftüsü Rifat Efendi, Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi, Antalya mebusu Rasih Hoca, İzmir mebusu Adliye Vekili Seyit Bey, Siirt mebusu Hoca Halil

⁵⁸ Halil İnalçık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, İstanbul, 2007, s.69. İnalçık'a göre, XIX. yüzyıldan beri “*hurafelerden arınmış saf bir İslamiyet anlayışı, özellikle salafiyeye (Selefiyye) ve islâh hareketleriyle ortaya çıkmış*”tı. Atatürk'ün din fikirleri kuşkusuz bu fikrî gelişimin etkisi altında idi.

⁵⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1996, s.70

⁶⁰ Karpat, a.g.e., s.67

⁶¹ Hasan Ünder, “Atatürk İmgisinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2009, s.155, Dipnot 2

⁶² Fahri Sakal, “Millî Mücadele'de ve Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 55, Cilt: XIX, Mart 2003, s.83-104

⁶³ Sakal, a.g.m., s.83-104

⁶⁴ Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, (Çev.Fethi Ülkü), Ankara, 1983, s.101. Ayrıca 5 Mart 1926 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre “*Diyanet İşleri Riyaseti şapka ile namaz kılınabileceğini tebliğ etmiştir.*” Bakınız Mete Tunçay, a.g.e., s.158

⁶⁵ Sakal, a.g.m., s.83-104

⁶⁶ Henry Alisha Allen, *The Turkish Transformation*, New York 1968, Greenwood Press, s.175'ten atfen Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul, 1999, s.307

⁶⁷ Metin Heper, “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü” *Bülent Nuri Esen'e Armağan*, Ankara, 1977, s.181-204

Hulki, Muş mebusu Hoca El-hâc İlyas Sâmi, Hoca Abdullah Efendi, Medeni Kanun kabul edilirken encümenin başında bulunan Saruhan mebusu eski Şer'iyeye Vekili Hoca Mustafa Fevzi Efendi... devrimler sürecinde aktif rol oynamış isimlerdendir. Din adamları “*yerleşik gelenek ve görenekleri temsil eden*” bir sınıf olarak, Mustafa Kemal'e toplumun nabzını elinde tutma⁶⁸ fırsatı sağlamışlardır. Bu sekülerleşme sürecinde hemen bütün tartışmalar İslâmî tezler üzerinden yürürken, din adamları kendilerine düşen devrimci rolü iştahla⁶⁹ yerine getirmişlerdir. Din adamları kadar yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı da kurumsal kimliğiyle yalnızca “*laikleştirme politikasına*”⁷⁰ değil bütün devrimlere⁷¹ meşrulaştırıcı bir katkı yapmıştır.

2. Devrimler Medeniyettir Vurgusu

Medeniyet ve terakki kavramları XIX. yüzyıl ortalarından itibaren aydınlarımız ve devlet adamlarımız üzerinde cezbedici bir etki yaratmıştır. Batıyı tanıma, Doğu ile karşılaştırma, “Batı’dan ne almalıyız?” tartışmaları ve imparatorluğun yıkılışının yarattığı travmanın ateşi, XX. yüzyıl başında Türkiye’de fikir hayatına büyük zenginlikler katmıştır. Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, garpçılık, adem-i merkezîyetçilik taraftarları kendi aralarında bile büyük tartışmalar yaşamışlar, pozitivizm, sosyal Darwinizm, materyalizm... gibi akımlar düşünce dünyamızda etkilerini sonraki yıllarda da sürdüren derin izler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Batıdaki son birkaç yüzyıllık gelişmelerin uzağında kalması ve II. Meşrutiyet yıllarının fikrî birikimi, hem Atatürk’ü, hem de kadrosunu “*1789 Fransız İhtilali’ni yapanların anladığı biçimde Aydınlanma Çağı’nın pozitivist felsefesine bağlı*” kalmaya yöneltmiştir. Kutsallaşmış geleneğin boyunduruğundan kurtulmak⁷² çağdaşlaşmanın baş şartı görülmüştür. Özellikle Atatürk “*pozitif bilim düşüncesinin, Türk insanının sosyal ilişkilerinde, toplum ve kâinat anlayışında kılavuz olmasını, gelenek yerini aklın almasını*”⁷³ istemiştir. Bu nedenle Atatürk, Tanzimat’tan itibaren yapılanları yeterli bulmamakta ve çok daha radikal bir modernleşme tasavvur etmektedir. Atatürk’ün hedeflerine bir bütün olarak bakıldığında, “*Dünya görüşünde değişiklik, topyekûn değişme; işte bu kelimelerde Atatürk’ün radikal devrimci modernleşme fikri ifadesini bulmaktadır. Amaç, Türk toplum düzenini, sosyal ilişkileri, maddi ve manevi medeniyeti Batı medeniyeti tipine çevirmek, radikal bir sosyal değişimi, inkılabı gerçekleştirmektir.*”⁷⁴ Bununla birlikte Atatürk inkılâpları, toplumdaki kaynaklanan geniş taleplerle şekillenmiş olmayıp, XX. yüzyılın başındaki tartışmalarla mayalanmış ve özellikle Türkiye’deki ihtiyaçlara Mustafa Kemal’in önderlik etmesinin sonucudur. Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi, Batılı bir hukuk ve yurttaşlık yasası, hilâfetsiz bir Türkiye, kadınlara sosyal ve siyasal haklar, yeni bir başlık, laiklik ve Batıdan alınan yazı gibi talepleri olmayan bir toplumda kurulmanın yarattığı gerilimlerle karşı karşıya

⁶⁸ Kongar, a.g.e., s.201

⁶⁹ Klaus Kreiser, *Atatürk*, (çeviren: Dilek Zaptçioğlu), İstanbul, 2010, s.278 ve 276

⁷⁰ Tanör, *Kuruluş Kurtuluş*, İstanbul, 1998, 2.bası, s.264

⁷¹ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çeviren: Sedat Cem Karadeli), İstanbul, 2007, s.104

⁷² Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul (tarihsiz), s.17

⁷³ İnalçık, a.g.e., s.39

⁷⁴ İnalçık, a.g.e., s.39-40

kalmıştır. Bir taraftan bu devrimleri hayata geçirmek zarureti, diğer tarafta bu devrimlere tepki duyulmamasını sağlamak zarureti⁷⁵ ortaya çıkmıştır.

Daha 1923'ün ilk aylarından⁷⁶ itibaren yurt gezilerinden başlayarak ve her devrim döneminde Atatürk'ün konuşmalarında izlenebilen önemli bir vurgu medeniyet ve ilerlemedir. Bu konuşmalarda toplumun her kesimine devrimin medeniyet getireceği, ilerleme sağlayacağını gösterme çabası öne çıkmaktadır. İktisadi kaynakları kıt Anadolu'nun gelişmeye olan ihtiyacı da bu kavramların cazibesini artırmaktadır.

Mustafa Kemal'in 1925 Kastamonu seyahati daha çok şapka devriminin başlangıcı sayılabilecek gelişmelerle anılırsa da, bu on günlük seyahat başka pek çok konuda sarf ettiği sözler nedeniyle de önemlidir. O tarihe kadar yapılan siyasal devrimlerle birlikte, bundan sonra yapılacak devrimler için de "medenî" olma vurgusunun sık kullanıldığı konuşmalar öne çıkar: "Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen zamana uygun ve bütün anlam ve biçimleri ile medeni bir sosyal toplum durumuna ulaştırmaktır. İnkılâplarımızın temel ilkesi budur."⁷⁷ Türk ve İslâm toplumlarının "medeniyetin emrettiği kavrayış ve yükselmeye"⁷⁸ ayak uyduramadığına inanan Mustafa Kemal Paşa'nın şapka konusundaki fikirlerini sonraki günlerde de açıklamaya devam etmiştir. 10 Ekim 1925'te Akhisar'da Türk Ocağı'nda : "İnkılâbın temellerini her gün derinleştirmek, desteklemek gereklidir. Saygıdeğer halk, birbirimizi aldatmayalım. Medeni dünya çok ildedir. Buna yetişmek, o uygarlık dairesine girmek zorundayız. Bütün asılsız şeyleri bir yana atmak gereklidir. Şapka giyelim mi, giymeyelim mi gibi sözler anlamsızdır. Şapka da giyeceğiz, batının her türlü medeni eserlerini de alacağız. Efendiler, medeni olmayan insanlar medeni olanların ayakları altında kalmak durumundadırlar."⁷⁹ Şapka hakkında kafalardaki kalıpları yıkmaya çalışan Mustafa Kemal "medeniyet" kavramının etkileyici gücünü sıklıkla kullanmaya çalışmaktadır. "Medeniyet yolunda muvaffakiyet, yenileşmeye bağlıdır"⁸⁰ derken aslında bütün devrimlerin doğal gelişme istikametine işaret etmiştir.

Kadın hakları konusunda "bir toplum aynı amaca bütün kadınları ve

⁷⁵ Feroz Ahmad'a göre: Kemalîstler, "gizli bir muhalefet ve yeni doğmakta olan düzeni kavramayan kuşkucu, hoşnutsuz, somurtkan bir halk kitlesiyle baş etmek zorundaydılar." İttihatçılıktan Kemalizme, (Çeviren: Fatmagül Berktaş), Kaynak Yay., İstanbul 1985, s.215

⁷⁶ Aslında daha I. Meclis döneminde yapılan konuşmalarda da "medeniyet" kavramı çok kullanılmaktadır. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1922'deki konuşmasında 19 kez bu kavramı kullanması ilginçtir. ASD, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken", (<http://atam.gov.tr/?p=2959>)

⁷⁷ ASD, "Kastamonu'da İkinci Konuşma", 30 Ağustos 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3074>

⁷⁸ ASD, "Kastamonu'da Bir Konuşma", 24 Ağustos 1925. Yine bu sırada "mutlaka ileri gideceğiz... medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona ilgisiz olanları yakar ve yok eder."

⁷⁹ ASD, "Akhisar'da Bir Konuşma", <http://atam.gov.tr/?p=3082> Medeniyet ve ilerleme kavramları bazen de birlikte kullanılmıştır. Örneğin: "Bugüne kadar sağladığımız zaferler, bize ancak ilerleme ve medeniyet yolunu açmıştır... ilerleme ve medeniyet yolundaki çalışmalarımız" 13 Ağustos 1923, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-buyuk-millet-meclisinin-ikinci-donemini-acarken> "Cumhuriyet, medeniyet ve yükselme yolunda durmadan çekinmeden ilerlemektir.", 1 Kasım 1924, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/buyuk-millet-meclisinin-ikinci-donem-ikinci-toplanma-yilini-acarken>

⁸⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.80

erkekleriyle beraber yürümezse ilerlemesi ve medenileşmesine bilimsel olarak imkân yoktur.”⁸¹

Kıyafet değişikliğinde *“Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâyük bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz.”⁸²*

Tekke zaviye ve türbelerin kapatılmasını düşünürken *“Ölülerden yardım istemek medeni bir toplum için uygun değildir...”⁸³,*

“Medenî hukukta, aile hukukunda izleyeceğimiz yol, ancak uygarlık yolu olacaktır.”⁸⁴,

Harf inkılabında *“En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir.”⁸⁵*

Laiklik ilkesini izah ederken, *“Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir.”⁸⁶*

Atatürk, devrimlerin medenî ve ileri olduğunu vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda Cumhuriyet yönetiminin, halkın sağlık başta olmak üzere en temel sorunlarını çözmesini de önemsemiştir. Her yıl TBMM açış konuşmalarında sağlık alanındaki gelişmelerden söz etmesi özellikle dikkat çekicidir. Bu dönem çoğunlukla eğitim ve hukuk gibi üst yapı devrimlerindeki gelişmelerle⁸⁷ anılırsa da geniş kitlelerin ekonomi, sağlık ve ulaşım alanlarında doğrudan hayatını değiştirecek somut çözümlerin de üretilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle Atatürkçülüğün *“Toplumun büyük bölümünün paylaştığı bir ulusal modernleşme idealinin yoğunlaştığı, bunun bir siyasal duruşa dönüştüğü bir ideoloji”⁸⁸* olarak kabul edilmesi şeklindeki yargı, yaygın bir şekilde kabul edilmiştir. Bu nedenle, Türkiye’de Kemalist modernleşme projesi sonraki yıllarda *“sağcı/solcu, gelenekçi/modernleşmeci, gerici/ilerici, aşırı milliyetçi/Marksist”* pek çok kesim tarafından farklı sebeplerle de olsa benimsenmiştir⁸⁹ demek, en azından tarihe ideolojik kalıplarla bakmamayı becerebilenleri kapsayan bir tanımdır.

3. Millet Vurgusu

⁸¹ ASD, “Konya’da Kadınlar İle Konuşma”, 21 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3023>

⁸² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, “İnebolu’da Bir Konuşma”, TTK Basımevi, Ankara 1997, s.220

⁸³ ASD, “Kastamonu’da İkinci Konuşma”, 30 Ağustos 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3074>

⁸⁴ ASD, “Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Dönem Birinci Toplanma Yılıni Açarken”, 1 Mart 1924 , <http://atam.gov.tr/?p=3044> Bu sözlerin Medeni Kanun’un İsviçre’den alınmasından iki yıl önceki bir tarihte söylendiğine dikkat edilmelidir.

⁸⁵ Kocatürk, a.g.e., s.147

⁸⁶ Kocatürk, a.g.e., s.77

⁸⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, C. 1, İstanbul, 2004, s.341

⁸⁸ *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul 2009, s.15.

⁸⁹ Nur Betül Çelik, “Kemalizm Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2009, s. 90

a. Milleti Övmek

Türkiye’de ulusal bir kimliğin ortaya çıkışı, Avrupa’daki ulus devletlerin ortaya çıkışından daha sonra⁹⁰ ve biraz da Türkler hakkındaki yaygın önyargıları yıkma çabasının bir parçasıdır. XIX. yüzyıldan itibaren neredeyse bütün Asya ve Afrika toplumları için uydurulan ‘vahşi, ilkel, yamyam, barbar’ gibi sıfatlar aslında Batılı devletlerin, işgal ettikleri ülkelerde kendi sömürgeciliklerini meşru gösterme gayretiydi. Buna tepki olarak gelişen Türklerin sarı ırktan ve barbar olmadığını kanıtlama çalışmaları da, Avrupa merkezci tarih anlayışına ve özellikle İngiliz ve Fransız uygarlık anlayışının ürettiği sömürgeci-oryantalist engelleri⁹¹ tek tek ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Çok geçmeden Türk tarihi çalışmaları “özellikle aydınlar arasında yaygın ve yerleşmiş bir aşağılık duygusu”nu⁹² yenmek ve “millete özgüven ve güçlü kimlik duygusunu aşılama”⁹³ amacını öne çıkarmaya başlamıştır. Bu çabanın arkasında Avrupalıların Türkleri savaştı, cesur ancak medenî yeteneklerden yoksun, savaşta kan dökücü, barış zamanı tembel, uyuşuk⁹⁴ gibi sıfatlarla aşağılaması bulunmaktaydı. Bu anlayışa gösterilen tepki, Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün teşvikleri ve Türk Tarih Kurumu’nun faaliyetleriyle örgütlü bir nitelik almıştır.

Ancak Batılı önyargılara tepki olarak gelişen ulusal bir kimlik yaratmak ve bu kimliği yüceltmenin anlaşılabilir işlevsel bir yanı da devrimleri sahiplenmiş bir toplum ortaya çıkarmaktır. İnalçık’a göre; “Atatürk, devrimlerini eğitim, halkevleri, dil ve tarih tezleriyle yeni bir millet kültürü yaratmaya çalışarak pekiştirmek gereğini anlamıştı.”⁹⁵ Evet, yeni bir ulus kültürü yaratmak gerekiyordu. Türkiye, ulusal değerleri öne çıkaran bir toplumsal yapının, ümmet toplumundan daha çok ve daha kolay yeni rejimi ve devrimleri içselleştireceğinin kabul edildiği bir döneme geçmiştir. Ulusal bir kimlik yaratmakla başlayan bu sürecin, ulusu ve ulusal özellikleri övmek, devrimlerin Türk tarihine uygun olduğunu ve devrimleri ulusun istediğini vurgulamak gibi birbirini tamamlayan yönleri olduğu görülmektedir.

Milleti övmek, Türk devriminin geniş kitlelerce kabul edilmesini sağlama çabasıyla ilişkilendirilebilecek bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Yapılan devrimlerin ilerleme ve medeniyetle ilişkisi vurgulanırken, aynı zamanda Türk milletinin de bunları kabul etmesini kolaylaştıracağı düşünülen tarafları

⁹⁰ Kemal H. Karpat, “Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji”, Timaş yay., İstanbul 2009, s.17

⁹¹ Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2009, s.348

⁹² Aydemir, a.g.e., C.III, s.407

⁹³ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, C.I, İstanbul 1994, s.161 “Nutuk’ta geçen “Damarlarındaki asil kanı” da ırkî ve fizyolojik bir milliyetçilik çağrışımıyla değil, karizmatik liderin millete özgüven ve güçlü kimlik duygusunu aşılama isteyen hitabet sembolizmlerinden biri olarak okumak yerinde olacaktır.” Taha Parla sonraki sayfalarda şu cümleleri kullanır: “Nutuk’taki “milliyetçilik”...esas olarak kültürel ve territorial bir milliyetçiliktir. Duygusaldir, ılımlıdır, saldırgan ve yayılmacı bir program değildir. Karizmatik liderin, ulusal kalkınma dinamizmi sağlamak için gerekli gördüğü bir kimlik tazeleme ve özgüven aşılama amacıyla yer yer yücelttiği bir soyut millet kavramı, milli cevher ve vasıflar, şoven ve zenefobik değil, defansiftir.” a.g.e., s.170

⁹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İstanbul, 2005, s.100

⁹⁵ İnalçık, a.g.e., s.180

yüceltilmiştir. 1931'deki tarih çalışmalarından sonra daha programlı olmak üzere, ama daha Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak devrimleri milletin istediği ve Türk milletinin medenî, çalışkan, güzel sanatları sevme gibi özelliklere sahip olduğu, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından, doğrudan halka dönük pek çok konuşmada öne çıkarılmıştır. Mustafa Kemal, 1923'te İzmir'de söylediği "Milletimizin bütün gerçekleri anlamakta gösterdiği kemâl ve kabiliyet övünmeye değerdir"⁹⁶ sözündeki anlayışı sonraki konuşmalarında devam ettirmiştir. "Halk ... O saf kitle, bilmezsiniz, ne kadar yenilik taraftarıdır. Yaptığımız işlerde hiçbir zaman bu engeller, yoğun kitlelerden gelmeyecektir."⁹⁷ "Türk milleti çok büyük olaylarla ispat etti ki, yenileyici [müceddit] ve inkılâpçı bir millettir"⁹⁸ şeklindeki sözlerinin sıradan bir protokol konuşması olmadığı söylenebilir. Mustafa Kemal, sözleriyle yeni bir dönemin başladığını açığa vurmakta ve bu dönemde Türk toplumunda geliştirmek istediği yenilikleri art arda sıralamaktadır. 1923 yılı başında "Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin gerektirdiği şeyleri yapmaz; kabul etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, gerçek özellikleriyle medenî ve ileri olmaya lâyıktır ve olacaktır"⁹⁹ sözündeki 'resim', 'heykel', 'fen', 'ilerleme', 'medenî' kelimeleri Cumhuriyet döneminin yenilikçi ruhunu anlamamızı sağlayacak kelimelerdir. Buradaki duruma bakıldığında aslında Mustafa Kemal "...millette olması beklenen, hatta kendi olmasını istediği soyut halleri" yüceltmektedir. "... lider kendine bir ego-ideali yaratmakta, eylem enerjisini ve meşruiyetini bundan almaktadır: Liderin idealize ettiği bir millettir bu, varolan millet değil."¹⁰⁰

Siyasal rejim konusunda da aynı tavrı görmekteyiz. Mustafa Kemal Paşa bir yıllık cumhuriyetin "Türk milletinin huy ve geleneğine en uygun..." yönetimin yine cumhuriyet olduğunu ortaya çıkardığını söylemektedir.¹⁰¹ Demokrasiyi geliştirmesi istenilen bir toplumun, demokrat olduğunun söylenmesi ve övülmesi sonuçta doğru bir siyasal tavidir. Atatürk de bunu bir devrim yöntemi olarak kullanmaktadır. "Biz Türkler, ruhen demokrat doğmuş milletiz. Şuna emin olabilirsiniz ki, dünya üzerinde yaşamış ve yaşayan milletler arasında ruhen demokrat doğan yegâne millet Türk Milletidir"¹⁰² sözleri Vatandaş için Medeni Bilgiler kitabına da girecektir.¹⁰³ Üniversitelerde ilk inkılâp tarihi dersini verenlerden Mahmut Esat Bozkurt'un "Atatürk İhtilali" ismiyle basılan ders notlarında da "milleti övme" yöntemi görülmektedir.¹⁰⁴

⁹⁶ ASD, "İzmir'de Gazetecilerle Konuşma", 30 Ocak 1923 <http://atam.gov.tr/?p=3004>

⁹⁷ ASD, "İstanbul Halkı ve Cumhuriyet", 4 Aralık 1923 Tercüman-ı Hakikat başyazarına demeç: <http://atam.gov.tr/?p=3040>

⁹⁸ ASD, "Kastamonu'da İkinci Konuşma", 30 Ağustos 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3074>

⁹⁹ ASD, "Bursa'da Şark Sinemasında Halkla Konuşma", 22 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=2996>

¹⁰⁰ Parla, a.g.e., s.49

¹⁰¹ ASD, "Cumhuriyetin Birinci Yıldönümü Nedeniyle", 31 Ekim 1924, <http://atam.gov.tr/?p=3063>

¹⁰² Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul, 1986, s.148

¹⁰³ A. Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara, 1988 s.54 "Türkler demokrat, hür ve mes'ul vatandaşlardır."

¹⁰⁴ Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, İstanbul 2003, s.214 vd.

Falih Rıfıkı'ya göre, Mustafa Kemal'in halkı övmesi Türk devrimini meşrulaştırma yöntemidir. Bu süreçte Mustafa Kemal hem halkı övmekte hem de bir halk emaneti yerine getiriyor gibi görünmektedir.¹⁰⁵ Devrimin mimarlarının halkı övmesinin, halkın tavrı üzerinde ne kadar etkili olduğu bilinmese de, böyle bir yöntemin kullanıldığını gösteren örnekler bulunmaktadır.

b. Devrimler Türk tarihine uygundur Vurgusu.

Atatürk devrimleri, Türkiye'nin yenileşme ihtiyacından doğmakla birlikte nihayetinde Batı dünyasının son birkaç yüzyıllık gelişiminde şekillenen birikimden esinlenmiştir. Esas itibarıyla bakıldığında da, Anadolu halkının ne yeni dönemin siyasal rejimine, ne de eğitim, sosyal ve iktisadi alanlardaki değişime bir itirazı vardı. Atatürk de halkın büyük çoğunluğunun devrimleri engellemek istediğine inanmamaktadır.¹⁰⁶ Fakat ne olursa olsun her ülkede olduğu gibi köklü değişimler muhalif bir kitle de yaratırlar. Devrimlere çeşitli gerekçelerle gösterilen tepkileri azaltmak için bu dönemde sık başvurulan bir yöntem de devrimlerin Türk tarihine uygun olduğunun vurgulanmasıdır.

Özellikle demokrasi, laiklik ve kadın hakları söz konusu olduğunda sıklıkla Türk tarihinin eski dönemlerine başvurulduğunu görmekteyiz. 1930'da Medeni Bilgiler'de "*Türk milleti en eski tarihlerde, meşhur kurultaylarile, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmelerile demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir*" denilmekte¹⁰⁷ ve neredeyse aynı anlama gelmek üzere Atatürk "*Türk milletinin huy ve geleneğine en uygun olan yönetim, Cumhuriyet yönetimidir*" demektedir. Laiklik konusunda ise Tuğrul Bey zamanına dönülmekte "*eski Türklerde din adamları devlet işlerine karışmazdı*"¹⁰⁸ denilerek laikliğin Türk tarihinde zaten var olduğu, dolayısıyla bize yabancı olmadığı fikri öne çıkarılmıştır. Kadın hakları konusunda da Orta Asya Türk tarihe başvurulduğu sıklıkla görülmektedir. Ziya Gökalp'in "*Türk feminizmi*"¹⁰⁹ olarak izah ettiği: İslâmiyet öncesi Türk toplumlarında kadın-erkek eşitliği, tek kadınla evlilik, hakan ve hatun birlikteliği, kadınların tesettüre girmemesi, kadınların ata binmesi ve savaşçılığı, kadına gösterilen hürmet ve kadınların serbest olması gibi özelliklerin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bolca vurgulandığını görmekteyiz.¹¹⁰ Bu motifin kadınlara sosyal ve siyasi haklar sağlamanın tarihî bir gerekçesi olarak kullanıldığını söylenebilir. Bu yaklaşım tarzı, özellikle kadın hakları ve laiklik meselesinde, yakın zamanlara kadar orta öğretim ders kitaplarında hemen hemen aynen yer almıştır.

¹⁰⁵ İnalçık, a.g.e., s.42-43

¹⁰⁶ ASD, "İstanbul Halkı ve Cumhuriyet", 4 Aralık 1923 Tercüman-ı Hakikat başyazarına demeç: <http://atam.gov.tr/?p=3040>

¹⁰⁷ A. Âfet İnan, a.g.e., "Demokrasi Prensibinin Muhteviyatı" bahsinde, Bu anlayışın günümüzdeki yorumu için Mehmet Saray, *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento) Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999

¹⁰⁸ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, İstanbul, 1998, s.110

¹⁰⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1977, s.136 vd

¹¹⁰ A.Âfet İnan, a.g.e., s.92

Devrimlerin Türk tarihine uygun olduğunu sürekli vurgulayıp durmanın gerekçesi, Nur Betül Çelik'e göre, meşruiyet sorununu aşmak içindir. Geleneksel olanın, kamusal alandan çıkarılmasının yarattığı derin çatışmaları ve modernleşme projesinin meşruiyetini sağlamak için Kemalistler tarihe ve etnik kökenlere dönmek zorunda kalmışlardır.¹¹¹ Devrimlerin Türk tarihine uygun olduğu vurgulanırken seçilen dönem, ister istemez daha elverişli örneklerin bulunabileceği İslâmiyet öncesi Orta Asya dönemidir. Bunu tamamlayan bir şekilde, Türk toplumunda kadın hakları gibi konularda yaşanan olumsuzlukların daha çok Arap kültürünün etkisiyle geliştiği de Cumhuriyet dönemi metinlerinde geniş yer tutmaktadır.

Devrimleri Millet İstiyor Vurgusu

Türk milletinin yenilikçi tarafını öven ve devrimlerin Türk tarihine uygun olduğunu sürekli öne çıkaran Atatürk ve kadrosu, millî egemenlik kavramına da bir devrim aracı olarak zaman zaman başvurmuşlardır. Tarih boyunca bütün iktidarlar toplumu ne adına yönettiklerini açıklayarak meşrulaşmışlardır.¹¹² Mustafa Kemal hareketlerine meşruluk kazandıran temel prensip olarak, daima millî egemenlik prensibini öne sürmüştür.¹¹³ Bu tavır, bir Cumhuriyet gerçeğini açıklamak kadar, aslında yapılan devrimlerin de kaynağının millet olduğunu vurgulayan politik bir tavır olarak görülebilir.

1923'te Konya Sultanisinde, tüccar, esnaf ve köylüyle birlikte hareket ettiğini, atılan adımların yalnız kendi adımları olmadığını söyleyen Mustafa Kemal Paşa,¹¹⁴ iki yıl sonra İnebolu'da *"Ben şimdiye kadar millet ve memleket yararına ne gibi hareketler, inkılâplar yapmış isem hep böyle halkımızla görüşerek, onların ilgi ve sevgilerinden, gösterdikleri içtenlikten kuvvet alarak ve esinlenerek yaptım"*¹¹⁵ sözleriyle, devrimlerin kaynağı olarak halkı göstermiştir. Bu bakımdan Mustafa Kemal, Türk milletinin *"yükselmeye, yenilenmeye, gelişmeye can attığını"*¹¹⁶ belirtmiştir. CHF'nin 1935 programında da partinin ana vasıfları açıklanırken *"Devrimcilik"* konusunda *"Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak parti için esastır"*¹¹⁷ denilmiştir. Burada da, devrimleri milletin birçok fedakârlıklarla yaptığı ve partinin bunların müdafii olduğu açıklanmaktadır.

Devrimleri milletin istediğinin ve yaptığının vurgulanması Atatürk açısından bazen tevazu, çoğu zaman da devrimci bir yöntem olarak görülebilir. Atatürk'ün bu yönteminin gerekçesini Tarık Zafer Tunaya'da bulabiliriz: *"Umumi efkar*

¹¹¹ Çelik, a.g.m., ss.75-91

¹¹² Halis Çetin "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti, Meşruiyetin İktidarı" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.58, sa.3, 2003, s-61-88

¹¹³ İnalçık, a.g.e., s.42-43

¹¹⁴ ASD, "Lise Öğretmen ve Öğrencileri ile Konuşma", 21 Mart 1923 (Konya Sultanisinde), <http://atam.gov.tr/?p=3024>

¹¹⁵ ASD, "İnebolu'da Bir Konuşma", 26 Ağustos 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3072> Yine, "Memleket ve millet hizmetlerinde öncü olmak isteyenlerin esin kaynağı, milletin gerçek duyguları ve amaçlarıdır." 18 Ekim 1925 <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konyada-ogretmenlerle-bir-konusma>

¹¹⁶ ASD, "İzmir'de İleri Gelen Memurlarla Bir Konuşma", 14 Ekim 1925 <http://atam.gov.tr/?p=3089>

¹¹⁷ CHP programı 1935, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=SIYASI+PARTI+YAYINLARI, TBMM kütüphanesi demirbaş no: 197000602

mekanizmasının tahlilinden elde edilen sonuç odur ki, bir kitlenin herhangi bir şeyi istemesi, o şeyin o kitleye istetilmesi'dir."¹¹⁸ Anlaşıldığı kadarıyla, Mustafa Kemal'in yapmak istediği tam da budur: Kendi yapmak istediklerini (önce) millete istetmek.

Mustafa Kemal Paşa, bazen daha yapılmayan bir devrimi Türk milletine mal etme yolunu seçmiştir. Bunun en ilginç örneği harf devrimi günlerinde yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gündeme gelen ve çoğunlukla Atatürk devrimlerinin en göze batanı¹¹⁹ sayılan harf devrimi, Karabekir Paşa'nın İzmir İktisat Kongresi'ndeki engelleyici tavrından sonra¹²⁰, tümüyle unutulmasa da bir süre kenarda kalmıştır. 1927 sonu ve 1928 başlarında Türkiye'de konu üzerinde hararetli bir tartışma başladığında, Mustafa Kemal Paşa Latin kökenli alfabeyi "hakikî Türk yazısı"¹²¹ ilan etmeyi uygun bulmuştur. Verilen mesaj harf devrimi ile Türklerin artık kendi (dillerine uygun) yazılarını kullanmaya başlayacaklarıdır. Meclisi açış konuşmasında da "*Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin aslından alınan Türk alfabesidir*"¹²² diyecek ve aynı gün TBMM'den ilgili yasa¹²³ çıkarılacaktır.

4.Toplumun Bütün Kesimlerini Devrimlere Dâhil Etmek

Bilindiği gibi Türk devrimi, 1789 Fransa'sında olduğu gibi eşitlik talep eden bir sermaye sınıfı tarafından, ya da Rus devriminde olduğu gibi ezilen köylülerin isyanıyla yapılmış bir devrim olmamış, Osmanlı sisteminin siyasal ve hukukî kurumları devrimin esas hedefi haline gelmiştir.¹²⁴ Siyaset yapmanın hâlâ önemli ölçüde seçkinlerin ayrıcalığı sayıldığı 1920'lerin köylü Türkiye'sinde, devrimler de nispeten bu küçük kadro tarafından başlatılmıştır.¹²⁵ Bu nedenle devrimin bütün toplumsal kesimlerce savunulmasını sağlamak, ya da hiç değilse her toplumsal kesimden devrimi savunacak tabakalar yaratmak, Kemalist kadronun amaçlarından biri haline gelmiştir.

Mustafa Kemal'in yurt gezilerine ve gezilerde hitap ettiği kitlelere dikkat edildiğinde ve konuşmalarının içeriği çözümlendiğinde görülmektedir ki o önemli ölçüde, bütün toplumsal kesimleri devrime dâhil etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal, yurt gezilerinde "*geleneksel, yasal ve meşru*"¹²⁶ bütün iletişim kanallarını

¹¹⁸Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960, s.113 Cümlelerin devamı: "*Devrimci bir memlekette, ... belli bir programın halka rağmen yürütülmesi, muhafazakâr kuvvetlerin baskısı altında bulunan bir kitleyi o kuvvetlerin tesirinden, tahakkümünden kurtarmak anlamını kazanmaktadır.*"

¹¹⁹Atay "*Atatürk inkılâplarının en çok rahatsız edeni yeni yazıdır*" demektedir. Falih Rıfkı Atay, *a.g.e.*, s.482

¹²⁰Selami Kılıç, "*Türkiye'de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)*", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.II, sayı 27, 1991, s.551-572

¹²¹Atay, *a.g.e.*, s.481

¹²²ASD, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Dönem İkinci Toplanma Yılına Açarken*", 1 Kasım 1928, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-buyuk-millet-meclisinin-ucuncu-donem-ikinci-toplanma-yilini-acarken>

¹²³"*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Başvekâletten mevruz (1/266) numaralı Kanun Lâyihası ve Muvakkat Encümen mazbatası*" <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005001.pdf>

¹²⁴Heper, *a.g.m.*

¹²⁵Murat Belge, "*Mustafa Kemal ve Kemalizm*", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, İstanbul, 2009, s. 28

¹²⁶Kongar, *a.g.e.*, s.195 ve 203.

yüz yüze kullanma fırsatı bulmakta, her şehirde partililer,¹²⁷ Türk Ocağı (veya Halkevi) müdavimleri,¹²⁸ öğretmenler¹²⁹, gençler,¹³⁰ esnaf, çiftçiler,¹³¹ kadınlar¹³², ordu mensupları,¹³³ memurlar¹³⁴ ve bütün yöneticilerin hazır olduğu kalabalıklara, sağlık, eğitim, kadın hakları, yönetim ya da henüz yapılmış devrimler konusunda ayrıntılı, gerekçeli ve izah edici konuşmalar yapmıştır. Türkiye’de ilk kez, Anadolu halkının bir devlet başkanının kendi aralarına karışarak konuşmasına şahit olması, ona sorular sorabilmesi, onun inandırıcılığını ve etkisini artırmaktadır.

Anadolu şehirlerinin bile şehir imkânlarına sahip olmadığı 1920-1930’lu yıllar Türkiye’sinde idealist genç öğretmenlerin kasaba ve köylerde inkılâbın fedakâr hizmetkârları oldukları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi’nde kaburga kemiği kırıldığı için yatakta istirahata mecbur kaldığı saatlerde okuduğu Çalığı Feride’nin toplum üzerinde ne kadar etkili olabileceğini düşünmüş olmalıdır. Yine Sakarya Muharebesi’nden çok kısa bir süre önce Ankara’da öğretmenlerle bir Maarif Kongresi topladığı bilinmektedir. Halktan çarık, çorap, çamaşır, nal, mih, çivi istenecek kadar zor durumda olunan bir zamandaki bu toplantı, Hakimiyeti Milliye gazetesinde “*Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun müstakbel (gelecekteki) vazifesiyle meşgul oluyor*”¹³⁵ cümlesiyle yer bulmuştur. Öğretmen ordusunun görevi elbette, cehaleti yıkmaktır. Öğretmen, böylece rejimi ve devrimleri Anadolu’ya, köye taşımak için seferber edilen bir güce dönüşmüş olacaktır.

Mustafa Kemal, öğretmenleri “*Cumhuriyet’in ülkücü öğretmen heyeti*”,¹³⁶ “*gerçek bir kültür ordusu*” ve “*aydın kurulları*”¹³⁷ kelimeleriyle tanımlamıştır. Öğretmenlere, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına “*millî ve siyasal görevlerini*

¹²⁷ ASD, “İzmir’de Parti Kongresinde Konuşma”, 27 Ocak 1931, <http://atam.gov.tr/?p=3157>; “Trabzon’da Halk Partililerle Konuşma”, 16 Eylül 1924, <http://atam.gov.tr/?p=3052>; “Konya’da Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bir Konuşma”, 28 Şubat 1931, <http://atam.gov.tr/?p=3161>;

¹²⁸ ASD, “Akhisar’da Bir Konuşma”, <http://atam.gov.tr/?p=3082>; “İnebolu’da Bir Konuşma”, 28 Ağustos 1925, Türk Ocağı’nda giyim ve şapka hakkında, ASD C.II, s.218, 1997; “Afyonkarahisar Gençleriyle Konuşma”, 23 Mart 1923, Türk Ocağı <http://atam.gov.tr/?p=3026>; “Aydın Türk Ocağı’nda Bir Konuşma”, Şubat 1931, <http://atam.gov.tr/?p=3159>; “Ankara Halkevi’nde Bir Konuşma”, <http://atam.gov.tr/?p=3200>;

¹²⁹ ASD, “Lise Öğretmen ve Öğrencileri ile Konuşma”, 21 Mart 1923, (Konya Sultanisinde); “Samsun Öğretmenleriyle Konuşma”, 22 Eylül 1924, <http://atam.gov.tr/?p=3058>; “İzmir Kız Öğretmen Okulunda Bir Konuşma”, 13 Ekim 1925, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/izmir-kiz-ogretmen-okulunda-bir-konusma>; “Konya’da Öğretmenlerle Bir Konuşma”, 18 Ekim 1925, <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konyada-ogretmenlerle-bir-konusma>;

¹³⁰ ASD, “Konya Gençleriyle Konuşma”, 20 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3022>; “Afyonkarahisar Gençleriyle Konuşma”, 23 Mart 1923, Türk Ocağı <http://atam.gov.tr/?p=3026>; “Tarsus’ta Gençlerle Konuşma”, 18 Mart 1923 <http://atam.gov.tr/?p=3020>;

¹³¹ ASD, “Konya Esnaf ve Tüccarlarıyla Konuşma”, 20 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3021>; “Adana Esnafıyla Konuşma”, 16 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3017>; “Konya Esnaf ve Tüccarlarıyla Konuşma”, 20 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3021>;

¹³² ASD, “Konya’da Kadınlar ile Konuşma”, 21 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3023>

¹³³ ASD, “Konya’da Bir Konuşma”, 22 Şubat 1931, Konya Askerî Ordu evinde, C.II, s.302; “Ordu İleri Gelenleriyle İkinci Konuşma” 22 Şubat 1924 <http://atam.gov.tr/?p=3043>;

¹³⁴ ASD, “İzmir’de İleri Gelen Memurlarla Bir Konuşma”, 14 Ekim 1925, <http://atam.gov.tr/?p=3089>

¹³⁵ Yahya Akyüz, “Atatürk, Öğretmenlere Dedi ki...”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.14, Sayı: 1, 1981, s.9-15

¹³⁶ Kubilay’ın katlinden bahsederken Utkan Kocatürk, a.g.e., s.101

¹³⁷ ASD, “Büyük Millet Meclisi’nin İkinci Dönem İkinci Toplanma Yılına Açarken”, 1924, <http://atam.gov.tr/?p=3064>

*anlatmak*¹³⁸ görevini yüklemiştir. Öyle ki, öğretmenlerin yaz tatillerinde bile köylere gitmeleri teşvik edilecek,¹³⁹ 1937’de Köy Eğitim kursları, 1938’de Köy Öğretmen Okulları ve 1940’ta Köy Enstitüleri açılarak bu konuya ne kadar önem verildiği gösterilecektir.

Öğretmenler gibi, Anadolu’daki diğer devlet memurları da özellikle şapka giyme konusunda ve eşleri de çarşaf gibi geleneksel kıyafetlerin bırakılması gibi konularda örnek olmaya teşvik edilmişlerdir. Sivil kamu görevlileri kadar, ordu mensuplarının da bu süreçte rol aldığı düşünülebilir. XIX. yüzyıl sonlarından beri askerî okulların en modern okullar olduğu göz önüne alınırsa, ordu mensuplarının bu rolü şaşırtıcı olmaz. Şimdi de “*subaylar, modern eğitim almış, ideolojileri laik, akılcı, milliyetçi ve din karşısında serbest düşünceli*”¹⁴⁰ bir grup olarak devrimi savunmaya seferber edilmişlerdir.

Devrimi savunacak toplumsal gruplar içinde özellikle gençler ve kadınların daha çok öne çıkarıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal çeşitli konuşmalarında, gençlere bazen hayatın yalnızca “mücadeleden” ve “galip” yada “mağlûp olmak”tan ibaret¹⁴¹ olduğunu söyleyen sosyal Darwinizm¹⁴² dolu cümlelerle hitap etmektedir. Gençlikten beklenen “*inkılâbın fikirlerini ve ideolojisini benimseyip gelecek kuşaklara*”¹⁴³ aktarmasıdır. 1927’de Nutuk’un son cümleleri ‘Gençliğe Hitabe’ bu görev tebliğinin bir manifestosu gibidir. Gençliği faşizm, Nazizm gibi yabancı akımlara kaptırmamak için üniversitelere ilk inkılâp derslerinin konulması da devrimleri savunan bir rejim gençliği yaratmak amacına yöneliktir.¹⁴⁴ Keza XIX. yüzyıldan itibaren hemen bütün ulus devletlerde, milliyetçi sebeplerle genç kuşakları organize etme çabaları görülmüştür. Spor, eğitim ve okulu da kapsayacak şekilde gençleri seferber etme hareketlerinin bir kısmı ulus devletlerin kontrolünde gelişmiştir. Avni Başman, Zeki Mesut Alsan, Şevket Süreyya Aydemir, Hıfzı Oğuz gibi bazı Cumhuriyet aydınları da totaliter Avrupa ülkelerindeki gibi rejime bağlı “inkılapçı” nesiller ve gençlik örgütlerinin kurulması fikrini işlemişlerdir.¹⁴⁵ Diğer taraftan Hamdullah Suphi’nin “Reşit Galip’i Ocaklara siyaseti sokmaya çalışmak ve burada gençliği silahlandırmak, bu yoldan memlekette ‘karagömlekliler ordusu’ kurmak gayreti içinde olduğunu söyleyerek” suçlamasına bakarak bu konuda bir fikir birliği sağlanmadığı da görülmektedir.¹⁴⁶ Atatürk de kendisini takip eden bir gençlik istemekle birlikte¹⁴⁷ Recep Peker’in İtalya seyahatinden dönüşte önerdiği

¹³⁸ ASD, “Konya’da Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bir Konuşma”, 28 Şubat 1931 <http://atam.gov.tr/?p=3161>

¹³⁹ M. Asım Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2009, s.285-286

¹⁴⁰ İnalçık, a.g.e., s.55

¹⁴¹ ASD, “Tarsus’ta Gençlerle Konuşma”, 18 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3020>

¹⁴² “sosyal Darwinizm teorisi Mustafa Kemal’de güçlü bir mümessilini bulmuştur: Hayatta kalmak, var olmak yalnız ve yalnız güçlü olmaya bağlıdır. Bu hedef her şeyi haklı ve meşru kılar.” İnalçık, a.g.e., s.41

¹⁴³ Kocatürk, a.g.e., s.197

¹⁴⁴ Süleyman İnan, “Türkiye’deki Üniversitelerde İnkılâp Dersleri: Tarihsel Bakış” https://www.academia.edu/1983524/Turkish_Revolution_Courses_in_Turkish_Universities_a_short_history

¹⁴⁵ Aliyar Demirci, “Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”, *AÜ SBF Dergisi*, c. 52, s.2, 2003, s.55-77

¹⁴⁶ Demirci, a.g.m., s.55-77

¹⁴⁷ “...Yeni Türkiye’nin genç evlâtları, yorulsanız bile beni takip edeceksiniz.” ASD, “Ankara Halkevi’nde Bir Konuşma”, 26 Mart 1937, <http://atam.gov.tr/?p=3200>

üniformalı, paramiliter gençlik örgütleri kurma fikrini reddetmiş,¹⁴⁸ özellikle İtalya, Almanya ve Sovyet Rusya'daki gibi milli, ırkçı ya da sınıfsal düşmanlıklara yönelen bir gençlik kültürü yaratmaktan uzak durmuştur.¹⁴⁹ Uzun süren savaşlarla çeşitli cephelerde okur yazar genç nüfusun kaybedilmiş olması da Cumhuriyet döneminde gençliği daha da kıymetli hale getirmiştir.

Cumhuriyetle beraber yeni rejimin gözdesi kadınlar olmuştur diyebiliriz. Mustafa Kemal'in hüznü evlilik hikayesiyle pek de örtüşmeyen bir kadın motifi, Cumhuriyet modernleşmesinin en kuvvetle vurguladığı yanlarından biri olmuştur. Kadınları devrime dâhil etme çabası kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'nın da kuvvetli desteğiyle *"ileride irticaya imkan vermeyecek kadar kadına her meslekte yer verme"*¹⁵⁰ çabasıyla birlikte gelişmiştir. Amaç bellidir: kadınlar üniversitede okumalı, *"milletvekili, belediye üyesi, hekim, avukat"* vb. her mesleğe girmeli ve siyasal hakları bulunmalıdır ki *"taassup şaşırıp kalmalı"*¹⁵¹ idi. Rejim kadınlar nezdinde sağlam bir destekçiler grubu yaratmakta ve kadınları modernleşme çabasının parçası haline getirmede kararlı olmuştur.

Bir yandan kadına daha çok toplumsal ve siyasal katılım sağlamaya çalışılmakta ve bu yöndeki düzenlemeleri meşrulaştırmak için İslâmiyet'ten önce Orta Asya dönemindeki kadın-erkek eşitliği vurgulanmakta, diğer taraftan kadının esas görevinin annelik¹⁵² olduğu vb. gibi geleneksel değer yargılarıyla çatışmayan bir kadın modeli çizilmektedir. 1923 başındaki yurt gezilerinde başlayan süreçte Anadolu kadınlarına kadirşinas bir tavırla övgüler düzen¹⁵³ Mustafa Kemal Paşa, Konya'daki konuşmasında kadınların sosyal ve siyasal hayata katılmasının gerekçelerini ardı ardına sıralamıştır.¹⁵⁴ Hatta *"toplumumuzun başarısızlığının nedeni"*, kadınlara karşı gösterilen ilgisizlik ve kusura¹⁵⁵ bağlamıştır. Medeni Bilgiler'de de Avrupa'da kadınların bu hakka sahip olduğu ülkeler tek tek sayılmakta ve kadınların neden seçme-seçilme hakkına sahip olması gerektiği uzun uzun açıklanmaya çalışılmaktadır.¹⁵⁶ Türk Ocakları'nda bazılarının Atatürk'ün de katıldığı konferanslarda *"içtimaî hayatta kadın (demokraside kadın)"* ve *"kadınların intihap hakları"*¹⁵⁷ gibi siyasal konuların öne çıkarıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlamak üzere, *"yeni devletin modernliğini, rejimin ikonografisinde kilit önem taşıyan kadın imgeleri (geçit törenlerinde*

¹⁴⁸ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C.I, İstanbul 1973, s.57 vd

¹⁴⁹ Mango, a.g.e., s.514

¹⁵⁰ Atay, a.g.e., s.449

¹⁵¹ Atay, a.g.e., s.449.

¹⁵² "Kadının en büyük görevi analıktır." ASD, "İzmir'de Halk ile Konuşma", 31 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3005>.

¹⁵³ ASD, "Konya'da Kadınlar ile Konuşma", 21 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3023> Mustafa Kemal burada, dünyada hiçbir milletin kadınının "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim" diyemeyeceğini söyler. Kadınlarımızın "Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, tersine pekçok yönlerde onların üstüne çıkacak nur ve irfanla hazırlanacaklarına kesinlikle şüphe..." etmediğini belirtir.

¹⁵⁴ ASD, "Konya'da Kadınlar ile Konuşma", 21 Mart 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3023>

¹⁵⁵ ASD, "İzmir'de Halk ile Konuşma", 31 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=3005>

¹⁵⁶ A.Âfetinan, a.g.e., s.90 vd.

¹⁵⁷ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları*, Ankara, 1992, s.85

bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar ya da balo salonunda dans eden tuvaletli kadınlar” simgelemiştir.¹⁵⁸ Bugün Orta Doğu ve İslâm ülkelerinin tamamına baktığımızda Cumhuriyetin kadın tasavvurunun önemli ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

XIX. yüzyılın Batılılaşma hareketleri, Türkiye’de ulema denilen geleneksel gruptan daha farklı aydın bir grup yaratmıştı. Aydınlar, Genç Osmanlılar’dan beri özellikle gazeteler çevresinde kümelenmekte ve ülkenin siyasî, iktisadî ve toplumsal sorunlarına ilgi duyan, çözüm arayışında olan kültürel bir sınıf olarak dikkat çekmektedir. Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanması ve akabinde yaşanan devrim dönemi aydınlar için de gurur ve heyecan veren bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ise bu dönemde devrimleri sahiplenecek aydın bir grubun rejime büyük destek sağlayabileceğinin farkında olmuş, aydınları bu amaca yönlendirmiştir.

Aydınlardan beklenen öncelikli ve millî görev ise inkılâbın “*karşısında fikir ve duygu taşıyanları aydınlatmak ve uyarmak*”¹⁵⁹ olarak açıklanmıştır. Osmanlının son dönemindeki yenilgiler ve yaşanan yıkımdan sonra hasret kaldıkları kurtuluşu inkılâpta bulan aydınlar da zorlamaya (veya maddi bir karşılıkla teşvike) gerek olmadan, büyük bir samimiyet ve “minnet duygusuyla”, Atatürk’e bağlanmayı ahlakî bir görev saymışlardır.¹⁶⁰

Atatürk millî iradeyi, milletin tamamının emellerinin toplamı saymış ve milletin emellerinin önce aydınlarda bilinçli hale geldiğine inanmıştır. Bu nedenle “*toplumda mevcut “ma’şerî fikri” keşfetme, gelenekçi topluma rağmen bu fikri, bu projeyi yukarıdan, kanun yoluyla halka mal etme, aydınların görevi*” olması gerektiğini düşünmüştür. İnalçık’a göre “*Atatürk inkılaplarının mantığı ve ‘meşrulaştırma’ taktiği, böyle bir anlayıştan kaynaklanır.*”¹⁶¹ Kamuoyunu yönlendirebilecek düşünce gücüne sahip grupların devrimin hizmetinde olması ve aydınların bu görevi, halkın çağdaşlaşma sürecini kendi isteğiyle sürdürmeye başlamasına kadar devam ettirmesi düşünülmüştür.¹⁶²

Gerçekten de Cumhuriyetle birlikte devrimleri savunan bir aydın sınıf rejimin parçası haline gelmiştir. Bazı aydınlar bu dönemde siyasette yer bulmakla birlikte, gazetelerde yazmaya, kitaplarıyla rejimi ve devrimleri sahiplenmeye ve savunmaya devam etmişlerdir. M. Esat Bozkurt, İktisat ve adalet bakanlıkları yapmanın yanında 1934’den itibaren üniversitelerde ilk inkılâp derslerini okutan isimlerden biri olmuştur.¹⁶³ Bozkurt, yazdıklarıyla Türk devriminin bir ideolojisini

¹⁵⁸ Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, 2007, 4.Baskı, s.389

¹⁵⁹ ASD, “Bursa’da Şark Sinemasında Halkla Konuşma”, 22 Ocak 1923, <http://atam.gov.tr/?p=2996>

¹⁶⁰ Ünder, a.g.m., s.155

¹⁶¹ İnalçık, a.g.e., s.64

¹⁶² Alper Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.3, Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 4.Baskı, İstanbul 2007, s.109 vd

¹⁶³ Süleyman İnan, “Türkiye’deki Üniversitelerde İnkılâp Dersleri: Tarihsel Bakış” https://www.academia.edu/1983524/Turkish_Revolution_Courses_in_Turkish_Universities_a_short_history

de yaratmaya çalışmıştır.¹⁶⁴ Yine dönemin aydınları kitaplarıyla devrimi açıklamaya ve desteklemeye çalışmışlardır. Edirne milletvekili Şeref Aykut, *Kemalizm’le*, M. Saffet Engin (önsözünden Atatürk’ün de bir bölümünü okuyarak destek verdiği anlaşılan) üç ciltlik *Kemalizm İnkılabının Prensipleri ve Kültür İnkılabının Prensipleri*’yle, Halil Nimetullah Öztürk *Halkçılık ve Cumhuriyet ve Türk Halkçılığı ve Cumhuriyeti* ve İnkılabın Felsefesi’yle, Mediha Muzaffer İnkılâbın Ruhı’yla, Tekin Alp *Kemalizm’le*, Celal Nuri *Türk İnkılâbı*’yla dönemin, Cumhuriyete destek veren kalemlerinden ilk akla gelenlerdir. Cumhuriyet aydınları çoğunlukla Meşrutiyet döneminin Türkçülerinden gelmekteydiler.¹⁶⁵ Cumhuriyetin sağladığı moral ve yenileşme ortamı, aydınları rejimin gönüllü kalemşörları haline getirmiştir.

“*Rejimin belki sadece Reşit Galip gibi, Afet İnan gibi ‘oluşturulmuş’ aydınlara-ideologlara ihtiyacı vardı*”¹⁶⁶ tespiti son derece doğrudur. Aslında kalıcı bir iktidar isteyenlerin, en azından sistemi örgütlemek ve devletin, siyasî, askerî, hukukî vb. aygıtlarını çalıştırmak için, daima aydın bir sınıfa ihtiyacı olduğu söylenebilir.¹⁶⁷ 1923 sonrasında da devrimlerin “eski” ve geleneksel güçler karşısında fikrî müdafaasını yapacak, rejimi kültürel olarak örgütleyecek aydın bir kadro elbette Cumhuriyet yönetimi için de gerekliydi. Keza çok geçmeden yeni rejimin yeni aydınları olmaya “talip” bir grup, Kadrocular, Atatürk’ün zımnî iznini¹⁶⁸ alarak dergilerini yayınlamaya başlamışlardır. Kadro hareketi kendi işlevini şöyle açıklamaktaydı: “*Türk millî kurtuluş hareketi... tam bir inkılâp niteliğini taşımaktadır. Bu inkılâbın gerçek kanuniyetlerini aydınlatmak, derlemek ve terkib etmek işi, Türk aydınına düşen bir vazifedir ve Türk inkılâbının prensiplerinin izahı, bu inkılâbın baş prensibidir...*”¹⁶⁹ Gerçekten dergide halkın Cumhuriyete bağlılığını kuvvetlendirecek yazılar kaleme alınmıştır.¹⁷⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarında savunulan Türkiye’nin sınıfsız, imtiyazsız¹⁷¹ bir ülke olduğu fikri¹⁷² Kadrocular tarafından da desteklenmiştir.¹⁷³ Türk devriminin ideolojisini yaratma ve genç kuşaklara aktarmayı görev sayan inkılâpçı kadroların¹⁷⁴ “*Cumhuriyet ideolojisinin*

¹⁶⁴ Hakkı Uyar, “*Sol Milliyetçi” Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, İstanbul, 2000

¹⁶⁵ Tanör, a.g.e., s.281

¹⁶⁶ Cumhur Arslan, “Halil Nimetullah Öztürk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay., İstanbul 2009, s.202

¹⁶⁷ Lusin Bağla, “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/yetmislerinbirikimi.aspx?did=2&dsid=271>

¹⁶⁸ Mustafa Türkeş, “Kadro Dergisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, 2009, s.469

¹⁶⁹ Aydemir, a.g.e., C.III, s.439

¹⁷⁰ Çavdar, a.g.e. s.346. Derginin 15. Sayısında Vedat Nedim (Tör) “*Türk milleti, devlet otoritesine inanan ve hürmet eden bir millettir. Başa yani şefe ve devlete o kadar büyük bir kıymet verir ki darbi meselini bile yapmıştır*” diyecektir.

¹⁷¹ ASD, “Balıkesir’de Halkla Konuşma”, 7 Şubat 1923 <http://atam.gov.tr/?p=3011> ve Türkiye İktisat Kongresini Açış Söylevi 17 Şubat 1923 <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir>

¹⁷² Şevket Süreyya Aydemir, C.III, s.427 1934 parti kongresinde parti umumî kâtibi Recep Peker “*Türkiye’de sınıf yoktur. Sınıf kavgası yoktur. İmtiyaz yoktur. Mıntka taassubu, derebeylik, ağalık, aile cemaat, imtiyazı fikirleri yoktur*” diyordu.

¹⁷³ Çavdar, a.g.e., s.343-344

¹⁷⁴ Faruk Alpaya, “Bir 20. Yüzyıl akımı: “Sol Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, 2009, s.477-478

mimarları” olarak anılması boşuna değildir.¹⁷⁵ Ancak Cumhuriyetin kendi aydın sınıfını yaratma girişiminin kentli bir girişim olarak kaldığını, ve Batılı bir toplum yaratma projesinin yalnızca otoriter yöntemlerle, “kanun ve yasaklamalar”la sağlanmaya çalışıldığını¹⁷⁶ savunanlar da vardır.

Kaynaklar

- A.Âfet İnan, *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Basımevi, Ankara 1988
- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007
- Ahmad, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Bertay, Kaynak Yayınları, 1985
- Akyüz, Yahya, “Atatürk, Öğretmenlere Dedi ki...”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.14, Sayı: 1, 1981, s.9-15
- Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008
- Alpkaya, Faruk, “Bir 20. Yüzyıl akımı: “Sol Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Arslan, Cumhur, “Halil Nimetullah Öztürk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Atatürk, Kemal, *Nutuk*, C.II., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1963
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, TTK Basımevi, Ankara 1997
- Atay, Falih Rıfki, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi 1999,
- Aydın, Suavi, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: İrkçi Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Baydar, Mustafa, *Atatürk ve Devrimlerimiz*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973
- Belge, Murat, “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul (tarihsiz)
- Bozarslan, Hamit, “M. Ziya Gökalp”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.1, *Tanzimat Ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, İstanbul, 2003
- Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998

¹⁷⁵Ömer Türkeş, “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, 2009, s.425

¹⁷⁶ Nilgün Toker- Serdar Tekin, “Batıcı Siyasî Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: ‘Kamusuz Cumhuriyet’ten ‘Kamusuz Demokrasi’ye”, *Modernleşme ve Batıcılık*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, 2007, s.84

- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, C. I, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004
- Çelik, Nur Betül, "Kemalizm Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2009
- Çetin, Halis, "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti, Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.58, s.3, 2003, s-61-88
- Demirci, Aliyar, "Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları", *AÜ SBF Dergisi*, C. 52, s.2, 2003, s.55-77
- Demirel, Tanel, "Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değınmeler", *Modernleşme ve Batıcılık*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2007.
- Deren, Seçil, "Kültürel Batılılaşma", *Modernleşme ve Batıcılık*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2007
- Fiğlalı, Ethem Ruhi "Nutuk'da İslâm Tarihi ile İlgili Motifler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 22, Cilt: VIII, Kasım 1991
- Gentizon, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, (Çev.Fethi Ülkü), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983
- Gül, Muhittin, "Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt VIII, Sayı: 3, Aralık 2006, s.51-72
- Heper, Metin, "Atatürkçülük: Karizmanın Emredici 'Siyasal Çerçeve'ye Dönüşümü" *Bülent Nuri Esen'e Armağan*, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.181-204
- İnalçık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007
- İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, TTK Basımevi, Ankara, 1982
- Kaliber, Alper, "Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine", *Modernleşme ve Batıcılık*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2007
- Karaer, İbrahim, *Türk Ocakları*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992,
- Karal, Enver Ziya, *Atatürk'ten Düşünceler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005
- Karaömerlioğlu, M. Asım, "Türkiye'de Köycülük", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Karpat, Kemal H., "Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji", Timaş Yayınları, İstanbul, 2009
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yayıncılık, İstanbul 1996
- Kılıç, Selami, "Türkiye'de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.II, sayı 27, 1991, s.551-572
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999
- Kongar, Emre, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999

- Kreiser, Klaus, *Atatürk*, (çeviren, Dilek Zaptçioğlu), İletişim yayınları, İstanbul 2010
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara, 1984
- Mango, Andrew, *Atatürk*, Türkçesi: Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 1999
- Oktay , Cemil, *Hum Zamirinin Serancamı*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1991
- Oral, Mustafa, "Şeyh Sunusi'nin Kemalist Misyonu", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, Ağustos 2005, sayı 140
- Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998
- Parla, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul 1994
- Sakal, Fahri, "Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 55, Cilt: XIX, Mart 2003, s.83-104
- Saray, Mehmet, *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento) Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı ve Kredi A.Ş, C.I, İstanbul, 1973
- Tanör, Bülent, *Kuruluş Kurtuluş, Çağdaş Yayınları*, 2.bası, İstanbul 1998
- TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt (1920-1950), Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Yayını, Ankara 2010
- Toker, Nilgün – Tekin, Serdar, "Batıcı Siyasî Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: 'Kamusuz Cumhuriyet'ten 'Kamusuz Demokrasi'ye", *Modernleşme ve Batıcılık*, (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2007
- Tunaya, Tarık zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1981
- Tural, M. Akif, *Hilâfet Sevdası Karşısında Millî Hakimiyet Mücadelesi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001
- Türkeş, Mustafa, "Kadro Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Türkeş, Ömer, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Uyar, Hakkı, "Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt, Bükre Yayınları, İstanbul, 2000
- Ünder, Hasan, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1977
Zürcher, Eric Van, “Kemalist Düşüncenin Osmanlı kaynakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.2, *Kemalizm*, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

Elektronik Kaynakla

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (Bugünkü dille yayına hazırlayanlar: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) <http://atam.gov.tr/?p=2959>
Bağla, Lusin, “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/yetmislerinbirikimi.aspx?did=2&dsid=271>
CHP programı 1935, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=SIYASI+PARTI+YAYINLARI, TBMM kütüphanesi demirbaş No: 197000602
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf> (29 Ekim 1923 tarihli TBMM zabıt ceridesi)
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> (3 Mart 1924 tarihli TBMM zabıt ceridesi)
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019014.pdf> (25 Kasım 1925 tarihli TBMM zabıt ceridesi)
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019017.pdf> (30 Kasım 1925 tarihli TBMM zabıt ceridesi)
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005001.pdf> (1 Kasım 1928 tarihli TBMM zabıt ceridesi)
İnan, Süleyman, “Türkiye’deki Üniversitelerde İnkılâp Dersleri: Tarihsel Bakış” https://www.academia.edu/1983524/Turkish_Revolution_Courses_in_Turkish_Universities_a_short_history
Köse, Mustafa, *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>